

Олекса
Гай-Головко

Дир. н. Ореховский
Майковскому
ста. Спасибо за помощь
Трени на ргмент
С. Ван-Ковал
24.9.72

OLEKSA HAY - HOLOWKO

**POETICAL
WORKS
IN THREE
VOLUMES**

**FIRST VOLUME
(1933 - 1947)**

**PUBLISHED BY
NOWIDNI
TORONTO — 1970 — CANADA**

ОЛЕКСА ГАЙ - ГОЛОВКО

ПОЕТИЧНІ
ТВОРИ
В ТРЬОХ
ТОМАХ

ТОМ ПЕРШИЙ
(1933-1947)

ТОРОНТО — 1970 — КАНАДА

diasporiana.org.ua

Вступна стаття Д-ра Ю. Мулика-Луцка

Обкладинка Л. Молодожаніна

Авторські права застережені

Copyright, 1970, by O. Hay-Holowko

Printed by
THE CHRISTIAN PRESS
Winnipeg, Canada

Dr. Fairbanks

ОЛЕКСА ГАЙ-ГОЛОВКО

Друкованого матеріялу до біографії Олекси Гай-Головка покищо маємо небагато. Відносно найбільше його подано в мемуаристичному творі письменника "Поєдинок з дияволом". Частина головніших біографічних даних про нього опублікована в "Канадійському Фармері" за 7 грудня 1959 р. з нагоди 25-ліття його письменницької діяльності. Ці інформації частково доповнені листом О. Гай-Головка до редакції "Канадійського Фармера"; цей лист опубліковано в згаданій газеті за 13 березня 1961 р. До цього листа додано короткі відомості з його біографії в "Молодій Україні" за квітень 1961 р. і "Нових Днях" за травень 1961 року. Учасники "авторських вечорів" О. Гай-Головка знайомилися з деякими етапами його життя й творчості, що в усній формі подані слухачам прелегентами. Тут ідеться про ті літературні зустрічі з письменником, що відбулися в Вінніпезі 7 грудня 1958 р., а в Торонті 25 вересня 1964 р. і 13 квітня 1968 р.

Раз розвантажившись (у щиро-експресивній формі) з тягару спогадів про своє минуле, О. Гай-Головко після того досить нерадо говорить про свій пройдений шлях. У процесі писання “Поєдинку з дияволом” його душевні рани ятрилися, і він реагував на це природньо, безпосередньо, з патосом. “Час гоїть рани”, але після ран залишаються шрами.

І сьогодні, споглядаючи на ці шрами на власній душі, письменник із спокоем переболілої людини бачить їх у призмі... іронії долі. Запрошений редакцією “Канадійського Фармера” написати свою біографію, О. Гай-Головко знехотя береться за це діло, і починає її із спокійним гумором: “В кожному разі пічну з того, що я таки дійсно народився, та ще й серед ясного дня — 12 серпня 1910 року на Поділлі в Великій Україні серед божественної природи...”

* * *

О. Гай-Головко народився 12 серпня 1910 року в селі Писарівці Крутянського району в бувшій Подільській губернії. Його батько Нестор Никифорович Головко, уродженець села Джулинка на Поділлі, походив з козацького роду, закріпаченого царицею Катериною II. Мати письменника, Текля Миколаївна Машкевич, родом з села Вікнини на Поділлі, походила з зубожілої української шляхти.

По закінченні духовної школи в Кам'янці Подільському 1903 року, батько вчителював у церковно-приходській школі в селі Вікнині Тернівського району на Поділлі — у 20-х кілометрах від свого рідного села. Там він одружився з Теклею Машкевич — однією з п'яти дочок удови Софії Машкевич. Того ж таки року він отримав посаду псаломщика в селі Писарівці, і виїхав туди з дружиною.

У селі Писарівці сім'я Нестора й Теклі Головків збільшилася трьома синами й двома дочками. Олекса серед цих дітей був четвертий. Перший син, Василь, помер ще в дитинстві. У Писарівці (це село в основному мало молдавський характер) Олекса проживав з родиною до шостого року життя, і з цього періоду часу небагато чітких вражень залишилося в його пам'яті.

На початку 1916 р. батько отримав посаду псаломщика в рідному селі дружини, тобто в селі Вікнині. У цій місцевості сім'я Головків збільшилася ще одним сином і одною дочкою. Це було просторе й мальовниче село. Олекса провів тут частину свого дитинства й юнацьких років серед чудової природи. Восени 1916 року він почав учитися в місцевій церковно-приходській школі, до якої ходив разом з своєю сестрою Любою. Молодша сестра Тамара залишилася з батьками вдома. Найстарший брат Юрій (його звали Жоржем) учився в духовній школі в Тульчині. Батько мріяв вивчити його на священника, а хлопець натомість надумав собі вивчитися на диригента.

На фоні картини мальовничої природи вирізьбилися три факти з 1916-1917 років, що особливо закріпилися в пам'яті Олекси: перший — це ридання всієї родини, коли восени 1916 р. батька змобілізували в царсько-російську армію; другий — це велика радість, коли батько навесні 1917 р. з війни повернувся додому; третій — це факт спогадової сили, якого письменник сам неспроможний вяснити. Тут ідеться про те, як його тітка Параска за руку водила по подвір'ї. Цей факт об'єктивно звичайний і дрібний, але він письменникові назавжди закарбувався в пам'яті, і він в інтимних спогадах про своє минуле, в крузі близьких осіб, інколи просто мимоволі згадує,

як то в соняшні дні серед пишної природи тітка за руку водила його по подвір'ї, а він відчував, що був її любимцем.

На восьмому році свого життя Олекса вперше, як казали, “вийшов у люди”, коли з ровесниками та зо старшими за нього дітьми вигнав на толоку корову. Старшому братові, Юрієві, як студентові, не личило цього робити; не личило це й його сестрі, бо ж вона дівчина. Отже, завдання пасти корову випало на його долю. З цього року почався переломовий етап в його житті. Перебувавши весняними, літніми й осінніми днями в полях і в байраці та в величезному Тарановому лісі, він змалку наслухався легенд і казок та оповідаць про нечистих духів, що в його уяві заповнювали все його романтичне довкілля. Так пов'язалася одна з одною казкова сфера уяви і сфера дійсності. Він знав десятки старовинних переказів, легенд та казок, і міг переповідати їх цілими днями.

Револуція в царсько-російській імперії, а вслід за нею бої української армії з білогвардійцями та з червоноармійцями, передчасно зробили з нього “дорослого”. А втім, так воно тоді було з усією молоддю. Бувши дев'ятилітнім хлопцем, він уже вмів стріляти з вогнепальної зброї, а навіть потаємно був її власником.

Через Вікнину часто проходили різні військові частини. Він чув, як одних з них називали “білогвардейцями”, інших — “красноармейцями”, а інших — “українськими козаками”. Не розумівши політичної різниці між ними, малий Олекса оцінював їх на основі їхнього відношення до місцевого населення. “Білогвардейці” чи “денікінці” вішали його односельчан на телеграфних стовпах, отже він ненавидів їх. “Красноармейці” чи “большевики”

час до часу загонами налітали на село, хапали тих господарів, що їх звали “кулаками” (“куркулями”), а також їхніх синів, з підлітками включно, і за селом на вигоні рубали їх шаблями або розстрілювали; отже він також ненавидів їх. Йому, дитині, було неможливо зрозуміти, чому воно так: за дрібні збитки дітей карали як за “гріх”, а тут ось дорослі поважні люди вриваються в мирне село, хапають тих спокійних людей, які не зачіпають їх, і вішають або січуть шаблями на вигоні чи розстрілюють...

Українські козаки розмовляли такою самою мовою, як і всі люди в селі Вікнині, і такою ж мовою співали пісень. Вилаштувані на вулиці, вони всі спільно молилися так само, як молився Олекса зо своїми братами й сестрами. Вони судили тільки злодіїв та розбійників, що тероризували мирне населення. За все це Олекса любив тих козаків, хоч і не знав значення слів “український козак”. Він любив їх як людей. У нього в хаті стояв штаб української козачої частини, і Олекса та його родина плакали, коли козаки під натиском червоних відступали з села.

“Пізніша українська національна свідомість була попереджена в мене симпатією не до ідеї українства, якої я тоді ще не розумів, а симпатією до українських козаків, як людей, що були носіями цієї ідеї, — бо вони полюдяному ставилися до мирного населення”, — підкреслив О. Гай-Головка в одній із своїх доповідей.

Письменник залюбки і з глибоким сентиментом згадує байкара Микиту Годованця. Звичайно, у призмі його пізнішої письменницької діяльності знайомство з цим байкарем треба вважати за найпомітнішу подію в його дитинстві. Цей талановитий і добросер-

дечний чоловік родом з села Вікнини викладав українську мову в місцевій семирічній школі, в якій він заснував літературний гурток та заохотив Олексу записувати казки. Олекса записав тих казок з десяток, але видрукувані вони не були, а згодом і затратилися. Годованець на літературних вечорах читав свої байки, і це заохочувало його учня Олексу до віршування. Хлопець почав читати всякі вірші, які тільки попадали йому під руку. Поетів почав він уважати за якісь немов би казкові істоти, і мріяв, щоб колись хоч раз побачити поета та почути його голос. Почавши з 1922 року, він уже читав свої вірші на шкільних літературних вечорах. З того часу він уже не припиняв спроб написати такі вірші, щоб надавалися до друку.

Українська Народня Республіка була переможена, і Україна опинилася під комуністичною владою з центром у Москві. Батько Гай-Головка, як псаломщик, був зарахований владою до “нетрудового елементу”, і таким чином усунений з суспільного життя. Його позбавили виборчого права, а його дітям дозволено вчитися тільки в початковій школі. Вступ до середніх та вищих шкіл був їм заборонений з уваги на їхнє соціальне походження. Справа “соціального походження” полягала в тому, що коли влада зарахувала дану особу з її сім’єю до “нетрудового елементу” (поміщики, духовенство, бувші офіцери, бувші урядники і т.д.), то їй та її дітям було заборонено займати посади та набувати середню й вищу освіту. Таке положення змушувало людей “затирати за собою сліди”: вони змінювали місця свого перебування й підробляли своє соціальне походження на “пролетарське”. Звичайно, це була ризиковна справа.

Ті люди, що ніколи нікому не заподіяли

жодної кривди, але влада зарахувала їх до “нетрудового елементу”, хотіли жити й мали право жити. Тому що влада переслідувала їх за соціальне походження, то вони тим самим були змушені затаювати перед владою своє минуле. Інакше кажучи, сама влада була відповідальна за те, що люди мусіли говорити їй неправду про своє соціальне походження. У творі “Поєдинок з дияволом” О. Гай-Головко пише про себе: “Свій шлях я досі стелив брехнею, бо правда була для мене фатальна...” З О. Гай-Головком можуть сказати про себе ці самі слова мільйони людей в ССРСР, які не говорили владі правди про своє соціальне походження, бо якщо б сказали правду, то тим самим засудили б себе на переслідування або й на знищення.

Згідно з державними законами, Олекса міг вчитися тільки в початковій школі. Взимі він учився, а вліті пас корову.

Місцеві органи влади ССРСР наклали на батькову хату й садибу великі податки, щоб таким способом присилувати батька виректися становища псаломщика. Але батько не вирікся; більше того, він у ці понурі для Української Православної Церкви часи був рукоположений в сан диякона.

Після закінчення початкової семирічної школи Олекса, згідно з тодішніми державними законами, не мав права вступити до середньої, а потім і до вищої, школи, бо перешкодою було його соціальне походження.

Поки влада встигла зайнятися справою соціального походження Олексиного старшого брата Юрія, якому вдалося було вступити в педагогічний технікум, він успів завчасу закінчити цю школу. Він став за вчителя в містечку Ладижині — далеко від рідного села. Владі потрібно було дуже багато вчителів для на-

родніх шкіл, і тому їх менше переслідували за соціальне походження.

Олекса тоді пішов небезпечним шляхом: він поїхав до брата, який узяв його на своє утримання, і вступив до Красносільської агрономічної школи, затаївши своє дійсне соціальне походження. В атмосфері недовір'я, підозрінь і провокацій йому з чималими перепонами вдалося закінчити агрономічну школу.

В цій школі він ознайомився з творами найвидатніших українських, російських і західньо-європейських письменників, а головню з творами Т. Шевченка, Л. Українки, О. Олеся, П. Тичини, В. Сосюри, М. Лермонтова, С. Єсеніна, М. Тіхонова, Дж. Байрона, Г. Гайне й Р. Кіплінга. Під їхнім впливом формувався початковий літературний світогляд О. Гай-Головка. А згодом він почав змагати до створення свого власного літературного "крredo". Звичайно, в умовах політичного тоталітаризму можна створити собі свою власну філософію, без якої не може бути великого твору, але висловити свій оригінальний світогляд неможливо. Якщо хто не хоче бути речником готової урядової ідеології, той не має іншого виходу з імпасу, як тільки зосереджуватися на мові творів, на їхній формі та описовому змісті — без ідеології, якщо б йому вдалося уникнути насильно нав'язуваної режимової ідеології.

У такому становищі було багато "робітників пера" в ССРСР, у такому становищі був і О. Гай-Головка.

У Красносільській агрономічній школі він уже спромігся на збірку власних поезій, які він читав у гуртку своїх найближчих друзів. Як і записані казки з дитячих років, так і рукописи цих ранніх поезій загубилися недрукованими.

Братові Юрієві пощастило вступити в

Київську Консерваторію. Олекса ж, закінчивши агрономічну школу, пробував улаштуватися чи то в лабораторіях цукроварень, чи в початкових школах, але або відмовляли йому через його соціальне походження, або приймали, а по кількох днях звільняли. Коли його становище ставало безнадійним, він рішився податися до Києва, щоб там порадитися з братом Юрієм. Але в Києві його чекали понурі вісті: в консерваторії розкрили братове соціальне походження, арештували за те, що він своє походження затаїв (а без цього ж він не дістався б в консерваторію!) і засудили на вісім років ув'язнення. О. Гай-Головкові в Києві друзі порадили негайно “щезнути”. В Україні “щезати” з-перед очей влади ставало дедалі трудніше, і він, вже в розпуці, рішився виїхати в Росію, щоб там “зникнути” між чужими людьми. І так восени 1928 року він виїхав до Ленінграду.

У цьому північному багатомільоновому місті скупчилася сила-силенна людей, що з усіх сторін Советського Союзу повтікали туди від урядових переслідувань у їхніх рідних місцевостях. У гущу тих людей різних національностей замішався й О. Гай-Головко. Там він, подавшись за “селянського сина”, влаштувався як чорнороб на Путилівському заводі. Як робітник, він згодом записався на вечірній факультет літератури Ленінградського університету. У місцевому Українському Клубі ім. Г. Петровського він познайомився з місцевими українськими письменниками: Олесичем, Ірієм, Ружанським і братами Литовченками — кубанцями. Вони познайомили його особисто з деякими російськими письменниками. Незабаром він став членом Ленінградської Асоціації Пролетарських Письменників. У той час він багато працює над собою й пише поезії (зви-

чайно, українською мовою) і з ними виступає на літературних вечорах разом з російськими письменниками, як: А. Толстой, Зощенко, Лебединський, Лавренєв, Тіхонов, Прокоф'єв, Саянов і ін.

Перший з його творів, що вийшов друком (у журналі “Зоря” в Дніпропетровську восени 1931 р.), — це вірш “Баляда про Федька”. Після цього кілька його поезій появились друком (у перекладі на російську мову) в російських журналах і альманахах. Перекладав їх російський поет Азаров.

Року 1931-го О. Гай-Головко закінчив факультет літератури (в Ленінграді) і того ж таки року його було прийнято до аспірантури науково-дослідного інституту “Речевої Культури”. Однак своїх студій в цьому інституті йому не вдалося закінчити, бо восени 1932 р. адміністрація цієї школи викрила його соціальне походження. В цій ситуації йому треба було негайно “зникнути”, і він відразу виїхав до Харкова.

За того часу в Україні був масовий голод, штучно спричинений Сталіним, який таким способом карав українських селян за їхній опір колективізації. Тому що в містах справа харчування представлялася значно краще, ніж у селах, селяни масово втікали до міст і там намагалися врятуватися від голодної смерті. Харків був ущерть переповнений такими втікачами, й енкаведисти втратили контроль над такою масою людей. Гай-Головкові в цій суматосі пощастило стати на роботу в Українському Радіо-Комітеті, що містився в православному соборі. Визначні письменники — А. Любченко, І. Микитенко, І. Кириленко, П. Тичина й ін. — згодом допомогли йому влаштуватися на роботу в редакції “Червоного шляху”, що був тоді провідним журналом в Ук-

раїні. Гай-Головкові тоді ж таки нарешті вдалося зв'язатися з своєю родиною — по довгій розлуці. І так, він довідався, що його хворого батька місцева комуністична влада вигнала з села, а мати з трьома доньками і з наймолодшим сином мешкала в маленькій комерційній сусідів, бо влада skonфіскувала її хату. Мати з дітьми була під суворою контролею місцевих ревних органів влади, отже особисті зустрічі з ними були для Гай-Головка дуже небезпечними. А вже тим більше було небезпечно подавати їм з міста в село харчеву допомогу, бо це було суворо заборонено владою. Звичайно, ця заборона стосувалася до всіх жителів кожного села.

Таке становище нещасної матері з дітьми доводило Гай-Головка до одчаю, але допомогти їм він не міг.

У той апокаліптичний час у Гай-Головка було два роди поетичних творів: явні чи офіційні (на папері) і затаєні (в пам'яті). У перших він затаєє дійсний стан своєї душі, а в других сам перед собою розкриває свою душу. Явні поезії — друквані, а затаєні він заважає на-пам'ять, щоб у сподіваний пригожий час опублікувати їх. Однак його пам'ять зберегла лише кілька затаєних творів з тих років (1933-1936). З таблиці пам'яті стирає їх час і усував вплив нових творів.

Року 1933-го він став членом ВУСПП (Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників), а навесні 1934 р. видав першу збірку своїх поезій п.з.: "Штурмові балади". Ті поезії були написані згідно з вимогою тодішньої цензури. Вони звернули на себе увагу критики своєю легкістю поетичного вислову й технічною вправністю. Обидві ці прикмети були і є притаманні творчості Гай-Головка, що й підкреслив проф. Юрій Шевельов у своїй рецен-

зії на “Коханіяду”. (Рецензія проф. Шевельова, що писав під псевдонімом Гр. Шевчук, на “Коханіяду” О. Гай-Головка, опублікована в газеті “Час” за 8 лютого 1948 р.).

По кількох днях після появи згаданої збірки поезій енкаведисти 30 квітня 1934 р. арештували О. Гай-Головка разом з кількома наймолодшими письменниками. Незабаром їх звільнили з арешту й вислали на політичне перевиховання на заводи й шахти та в колгоспні політвідділи. Гай-Головко попав на перевиховання в Малі Кринки на Полтавщині до начальника політвідділу Смірнова, під наглядом якого він рік працював у політвіддільській газеті.

Року 1935-го друзі-письменники допомогли йому переїхати до Києва, що перед тим став столицею Української РСР. У Києві Гай-Головка прийняли в члени СПУ (Спілки Письменників України) — за рекомендацією тих же друзів-письменників. Під впливом А. Любченка й П. Панча він пише прозові твори, і 1936 року видає збірку оповідань “Світання”, а 1937 року — збірку “Десять новель”.

З 1936-го року він працював на посаді редактора сценарного відділу кіностудії в Києві. І того ж року він відвідав свою родину. Його мати тоді була на утриманні своєї дочки Люби — куховарки в харчівні цукроварні в Красносільці. Тоді також він побачився і з своїм батьком, що з сану дякона був підвищений у сан священика й обслуговував вірних у селі Джулинці. Старенький, змучений, зболілий — його батько жив у своїх свояків, але мешкав у стайні. Це була остання зустріч Гай-Головка з батьком, бо через рік батька арештували, і він загинув у Ворошиловградському концетраці. Одночасно був арештований Гай-Головків любий дядько Захар Синельник, яко-

го разом з іншими розстріляли в Вінниці. До відавись про це, його дружина Параска збожеволіла й незабаром померла. Її маленький синочок залишився круглим сиротою.

Восени 1937 р., під час масових ежовських арештів і розстрілів, Гай-Головко залишає свою посаду в Києві, яка була досить видною, і зникає з-перед очей вищої влади. Він улаштувався на вчительську посаду в містечку Брусиліві. Року 1938-го, після втихомирення ежовщини, він повернувся до Києва й там продовжував свою працю в кінобудівлі.

У тих своїх нотатках, що Гай-Головко зробив, коли готувався писати “Поєдинок з дияволом”, він, між іншим, писав ось що:

“У зв’язку з останніми тотальними арештами, які змели навіть найлівіших представників української літератури — І. Микитенка та І. Кириленка в драматургії й прозі, І. Кулика в поезії, А. Хвилю, С. Щупака і Б. Коваленка в критиці, — я відчув страшне духовне потрясення; і я абсолютно впевнився, що Україна — це російська колонія, і що українці можуть творити мистецькі цінності не для себе, а тільки для Росії — для її величі, для її слави, а звідси — для своєї загибелі. А тому я вважав за злочин писати легальні твори, і зосередив свою увагу на творенні “підпільної поезії”.

Звичайно, терміном “підпільна поезія” означена тут не поезія творена в якомусь законспірованому середовищі, а тільки затаєна поезія, що зроджувалася за принципом “собі й музам співаю”, — бо друкувати її було заборонено. Автор писав її, завчав на-пам’ять, а рукописи знищував, щоб поліція не знайшла їх під час обшуків. І саме тому тих “підпільних” поезій так мало збереглося в його пам’яті.

Коли влада ССРСР восени 1939 р. окупува-

ла західні українські землі, Гай-Головкові 1940 року пощастило переїхати до Львова, а пізніше забрати до себе матір, і там він був за редактора в Радіо-Комітеті аж до початку Другої Світової Війни. З першого дня, коли німці окупували правобережні землі України, він пішов в українське підпілля, щоб там працювати для справи відбудови Української Держави.

У серпні 1941 р. Гай-Головка арештували органи Гестапо; і коли він у львівській в'язниці разом з іншими українцями-патріотами чекав на смерть, органи НКВД в Харкові позаочно засудили його до смертної кари за "співпрацю з німцями". Гай-Головка, з одного боку, записує це на рахунок своєї хронічної іронії долі; з другого ж боку, він трактує цей епізод свого життя з точки зору тодішнього становища українського народу між німецькою Скіллою й советською Харибдою.

Під кінець 1941 р. йому, важко хворому, пощастило вийти з в'язниці. Молодий організм подолав недугу й виснаження, і на початку 1942 р. Гай-Головка видав у Львові збірку поезій "Сурмач", у яку він влучив ті з "підпільних" поезій, що збереглися в його пам'яті. Деякі з них мали по кілька варіантів. Появу цієї збірки досить підкреслено відзначив гурт українських літературних критиків, а між ними й Євген Маланюк, що перед Другою Світовою Війною вважався за найвизначнішого українського поета на тих українських землях, що не були під владою ССРСР.

У 1942 р. Гай-Головка одружився у Львові з Олександрою Кусиківною. Але це подружжя було нешасливе, і незабаром закінчилося розлукою. Після виходу з тюрми (в кінці 1941 р.) він мав у Львові статус чужинця, бо Наддніпрянська Україна, звідки він походив, під час німецької окупації належала до Райхкомісарія-

ту, а Галичина — до Генерального Губернаторства. Отож він мусів щодаки повідомляти німецьку поліцію, де він живе й що робить. Це було зв'язане з нервами й непевністю за завтрашній день. Восени 1942 р. йому в поліції “порадили” виїхати на працю в Німеччину. Він виїхав, але незабаром — весною 1943 року, повернувся до Львова, до своєї матері.

У воєнні роки Гай-Головко належав до співорганізаторів літературних вечорів, на яких він виступав зо своїми доповідями та рецитаціями. Улітку 1944 р. його знову забрали в Німеччину — в редакцію газети Української Дивізії “Галичина”. Кінець війни застав його в Тиролі, в Австрії. 28 червня 1945 року в Інсбруці, в Австрії, його арештували агенти НКВД. Гай-Головко каже, що цей арешт був запланований за допомогою Євгена Скляревича, який до того часу прикидався був “приятелем” Гай-Головка. А втім, цей епізод ширше описаний у спогадовому творі поета п.з. “Поєдинок з дияволом”. Арештований агентами НКВД, Гай-Головко був поставлений перед дилемою: або пасивно піддатися долі й зазнати в СРСР всіх консеквенцій цього арешту, або намагатися скористати з усякої можливої нагоди і втікати, наражаючись на всі наслідки евентуальної невдачі. З двох зол він вибрав собі те “менше зло”, і рішився втікати. У дорозі “на рідину” він пройшов через кілька советських тюрем (в Інсбруці, Мюнхені й Аугсбурзі), а в Гепінгені (у провінції Вюртенберг) йому таки вдалося втікти.

Після втечі на волю він перебував у таборах українців-скитальців у західній Німеччині — спочатку в Аугсбурзі, а потім у Новому Ульмі. З 1947 року він був за редактора літературно-мистецького відділу в редакції журналу “Пу-Гу”. Тоді (1947 р.) він видав свою

лірико-сатиричну поему “Коханіяда”. Хоч у дзеркалі тодішньої критики ця поема показала-ся контрверсійною, то все ж таки на небі поетичної творчості українських скитальців вона була метеором, який звернув на себе пильну увагу таких провідних літературних критиків, як В. Державин і Юрій Шевельов.

У квітні 1948 р. Гай-Головко виїхав в Англію, і з травня того ж року проживав у Лондоні, де — згідно урядового контракту, яким був зумовлений його виїзд в Англію — він був робітником у лікарні. Вечорами після роботи, а також суботами й неділями, він знайомився з культурними вогнищами Англії, на курсах вчився англійської мови і продовжував писати свій мемуаристичний твір “Поєдинок з дияволом”, розпочатий ще в Аугсбурзі 1947 р.

О. Гай-Головко бачив, що на його емігрантському обрії в Англії не було перспектив покращання особистих обставин життя, необхідних для поетично-творчої праці, і тому 15 грудня 1949 р. виїхав у Канаду до Едмонтону — до свого брата Юрія Головка.

В Едмонтоні він закінчив перший том “Поєдинку з дияволом”, а в лютому 1950 року переїхав до Вінніпегу, що став постійним місцем його дальшого життя. Тут 18 лютого 1950 р. він одружився з Галиною Хоменківною, бучшою студенткою Дніпропетровського Медичного Інституту. Склалося так, що до них на шлюб до церкви прийшли тільки три особи; якраз було кому бути дружкою, дружбою і свідком...

Олекса і Галина Гай-Головки мають двох синів: Юрія, народженого 16-го листопада 1950 р. й Олексія — 6 березня 1956 р.

У першій половині 1950 року Клуб Приятелів Української Книжки, очолений Іваном Тиктором, видав перший том “Поєдинку з дияволом”. Другий том цього твору Гай-Голов-

ко написав (переважно ночами) за три місяці, і його також видав Клуб Приятелів Української Книжки.

Ті люди, що знали ССРСР тільки з газетних статей різних політичних напрямків, сприйняли “Поєдинок з дияволом” як свого роду “апокаліпсис”. Велика більшість українських національних рецензентів з беззастережною прихильністю привітали цей твір. Комуністична ж критика по обох боках “залізної заслони”, звичайно, поставилася до цього твору во-роже й нервозно.

Нижче подається перелік деяких пресових періодиків, у яких були опубліковані рецензії на “Поєдинок з дияволом”.

Українські національні періодики: “Свобода” (5.XII.1950), “Український Голос” (20.XII.1950), “Народна Воля” (18.I.1950), “Канадський Ранок” (5.15.XII.1950), “Новий Шлях” (3.II.1950), “Соборна Україна” 11.II.1951), “Овид” (березень, 1951), “Комар” (травень, 1951), “Лис” 1.II.1951), і ін. (На жаль, обмаль часу не дозволила мені перевірити ще й інші періодики, в яких були опубліковані рецензії на “Поєдинок з дияволом”. Наприклад, мені відомо, що в травні 1951 р. в “Канадському Фармері” була опублікована моя рецензія п.з. “Откровення душі поневоленого”, але в котрому числі вона була поміщена — цього не пригадую собі). Щодо комуністичної преси в Канаді — рецензія в газеті “Українське Життя” (15.II.1951) особливо помітна тим, що вона обдає таким враженням, наче б вона була або написана в ССРСР, або сперта на деяких офіційних інформаціях з ССРСР.

Голосної советської рецензії “Заокеанський націоналістичний Парнас” (“Правнуки погані”, ст. 212, Київ 1960 р.) в мене не було годи прочитати особисто. Мені також невідомо

мо, чи, і які, з англомовних періодиків — крім “University of Toronto Quarterly, A Canadian Journal of the Humanities (Vol. XX, No 4, July, 1951, p. 425) — опублікували рецензії на згаданий тут мемуаристичний твір Гай-Головка.

На “Поєдинок з дияволом” був винятково великий попит серед читачів. Багато з них на-в’язували з автором листовий контакт, а деякі приїздили до Вінніпегу, щоб побачити “людину, що поєдинкувалася з дияволом”.

Гай-Головка спочатку був за редактора-асистента в редакції “Українського Голосу” в Вінніпезі. З 1952 року він почав працювати вантажником на цукерковій фабриці “Поліс”. Хоч ця важка фізична праця збільшила його заробіток, але Гай-Головка мусів по двох роках покинути її, бо вона підірвала його здоров’я. Хворий Гай-Головка тоді опинився у скрутному становищі. За порадою й фінансовою допомогою своїх ближчих знайомих, англомовних громадян Канади, він записався на 2-річний курс електроніки в Технічному Інституті в Вінніпезі, по закінченні якого працював у місцевій фірмі “Моторола”; він ремонтував радіо-апарати й телевізори. Але техніка не захоплювала його; він волів працювати за однією з тих двох своїх професій (агрикультура й літературознавство), в яких він спеціалізувався був в СРСР.

1 квітня 1956 р. йому пощастило отримати посаду на Дослідній станції Канадського Департаменту Агрокультури, де він працює й досі.

У нових, людських умовах праці він знову скріпився духом, окрилився творчим наснаженням, і за три роки закінчив збірку оповідань “Одчайдушні”, що була видана вліті 1959 р. Тематика “Поєдинку з дияволом” захоплювала українських читачів, бо вона була

майже виключно спрямована проти окупантів України. Натомість збірка оповідань “Одчайдушні” була сприйнята нашою спільнотою переважно холодно, а в значній мірі й неприхильно або й вороже; це тому, що в цих оповіданнях є три роди персонажів: тих, що їхня одчайдушність стимулюється національно-моральними спонуками; тих, що стають одчайдушними тільки тоді, коли вони захищають свою регіонально-групову ідеологію та свої вузькі партійні інтереси; і тих, що духово советизувалися. Усе ж таки частина української преси опублікувала рецензії, подиктовані об’єктивністю, — напр.: “Віра й Культура” (листопад, 1959), “Канадійський Ранок” (липень, 1959), “Канадійський Фармер” (числа за 24. VIII.1959 і 21.IX.1959), “Молода Україна” (червень 1960) і ін.

Готувавши до друку збірку оповідань “Одчайдушні”, Гай-Головко одночасно написав чимало поезій, що були опубліковані в журналах “Нові Дні” й “Молода Україна”. Крім цього, за період між 1959 і 1961 роками він написав понад 40 статей про українських письменників у Канаді. Опубліковані в “Канадійському Фармері”, ці статті (вони мали бути доповнені) були заплановані як матеріал для книжки на цю тему; однак на її видання покищо немає фондів.

Пізніше Українська Вільна Академія Наук у Вінніпезі видала англomовну “Історію Української Літератури в Канаді”, субсидійовану державною “Канадійською Гуманістичною Радою”, що її фінансувала державна “Канадійська Рада”.

Хоч Гай-Головко, який закінчив факультет літератури Ленінградського університету, повністю кваліфікований викладати в універ-

ситеті українську та російську мови й літератури, все ж йому дехто порадив “оформитися” відповідно до “канадського слов’янознавства”, і тому він 1961 р. записався на курс магістерії в Департаменті Слов’янознавства в Манітобському Університеті. Але 1963 року він у досить нервозному стані зрезигнував з цих студій. І цей інцидент він пояснює коротко: “Не мав щастя, і не міг його мати”.

Після того він знову занурився в літературно-творчу працю; цим разом він почав писати роман “Лора”, плянуючи видати його англійською мовою.

З 1964 р. він почав перекладати твори найвидатніших канадських поетів. Половину запланованих перекладів він уже опублікував у “Нових Днях”.

Ватсон Кіркконнелл — (б. ректор (президент) Акадійського університету), один з найвидатніших канадських поетів, перекладачів і літературознавців — у листі до Гай-Головка, датованому 31 грудня 1965 р., писав:

“Сьогодні надійшло грудневе число “Нових Днів”, і я захоплений Вашою працею щодо моєї поезії й біографії. Якщо за цим зразком буде злагоджена вся Ваша антологія, то я можу передбачувати, що це буде дуже гарна книга”.

Гай-Головка 1965 р. запропонував Комісії Століття Канади субсидіювати видання його англійської праці про українських письменників у Канаді й україномовне видання “Антології канадських англійських поетів”. Обидві ці праці тематично вкладалися у схему тих ювілейних видань, що їх ця Комісія плянувала субсидіювати в програмі відзначення 100-річчя Конфедерації Канади. У принципі тут не було дискримінації авторів-українців, бо деякі кандидати (члени УВАН у Вінніпезі) отримали від

Комісії Століття Канади субсидії на видання своїх праць. Але Гай-Головко субсидії не отримав.

“Я не мав щастя й цього разу, і я повинен був це передбачувати”, сказав він. “Мабуть мені хоч у цьому випадкові нарешті треба було б вияснити, чому воно так “якось складається”.

Тому що Гай-Головко в розмовах відмовлявся висловлювати свої погляди на причини, через які він не отримав субсидії від Комісії Століття, то здавалося, що він цю справу похоронить у могилі загадкової мовчанки, як це сталося у випадку тієї містерії, що нею оповита його загадкова резигнація з курсу магістерії в Департаменті слов'янознавства в Манітоському університеті.

У світлі цього передбачування Гай-Головків “Відкритий лист до Редактора “Нових Днів”, опублікований у вересневому числі (1968 р.) цього журналу став несподіванкою навіть для тих, кому він іноді виявляє свої пляни суспільного характеру.

Гай-Головкові пляни на найближчі роки такі: 1. видати тритомник поезій, в якому одним томом буде “Антологія канадських англійськомовних поетів”; 2. видати українською й англійською мовами книжку “Українські письменники в Канаді”; 3. видати роман “Лора” (англійською мовою).

* * *

Що творчість Гай-Головка “взяли на язик” різних ранг рецензенти на нашому “літературному ярмарку” — це ще не значить, що тут маємо діло з літературною критикою. Літературна критика мусить базуватися на принципах теорії літератури; однак теорія літера-

тури ще не зовсім підмурована вимогами науки. Поки критик оперує технічною термінологією формального аспекту літературної творчості (стилістика, ритміка й архітектоніка жанрів), доти він *volens nolens* змушений дотримуватися об'єктивізму з уваги на норми; і так, наприклад, він не може гіперболу назвати метафорою, а драму — романом.

Коли ж ідеться про психологічний процес генези твору, про характер експресії та ідеології, то тут не вистачають канонічні критерії Тена (середовище, епоха, раса). Тут необхідно мати діло з психологією творчої індивідуальності взагалі, зокрема ж треба врахувати психо-типологію даної творчої людини; треба взяти до уваги, що де ми дошукуємося літературних впливів, там іноді буває тільки коінциденція (коли автори самотужки, незалежно один від одного, осягають подібні результати); треба досліджувати ті психологічні прикмети, що автор придбав в атмосфері своїх життєвих обставин і сприйняв крізь призму свого темпераменту; треба відрізнити стабільні притаманності творчих диспозицій кожної творчої людини від мінливих її прикмет; треба... А втім, тих “треба” є значно більше.

Тому що критики йдуть поза плечі вищезгаданих критеріїв (бо вони ще не ввійшли у схему теорії літератури), то тут у них немає іншого виходу, як тільки підходити до творчої людини з суб'єктивним мірилом, що ним є смак критика. Коли критикові даний твір не під смак, то він знецінює його, а коли під смак, то він перебільшує його вартість. Тому то один і той самий твір стає предметом суперечки на основі незгідності смаків критиків, не зважаючи на те, що “над смаками не дискутується”. Навіть найпереводвіші наші критики кажуть, що в формально-технічній стороні

Гай-Головкових творів трудно знайти “пороки”; тобто, вони вважають, що вона майже “без скази й догани”. Натомість до решти аспектів його творчості кожен критик підходить з постулятами своїх особистих почувань і власним світоглядом.

Євген Маланюк у своїй статті “Inter arma” писав:

“Коли перейдемо до представника другої еміграції — О. Гай-Головка (“Сурмач”, 1942), то відразу ж бачимо, що маємо діло з людиною в літературі іспитованою, у якій годі дошукуватись якихось технічних прогріхів чи виразніших слідів учнівської незграбности. Вірші його, навпаки, написані часом аж каліграфічно. Гай-Головка посідає, очевидно не від учора, свій поетичний інструментарій і володіє ним аж надто зручно і фахово” (“Краківські Вісті”, 23.XII.1943).

Так писала людина, яку вважали за найбільшого українського поета поза межами українських земель в державних кордонах СРСР.

Один з українських найвизначніших літературних критиків після 2-ї світової війни, Юрій Шевельов (псевдоніми: Гр. Шевчук і Ю. Шерех) у статті “Ознака часу?” підкреслив “безсумнівну формальну вправність автора”, коли рецензував “Коханіяду”. Шевельов писав: “Вірш авторів здебільшого на заздирість легкий, репертуар образів, метафор і пуант багатий і гнучкий” (“Час”, 8 лютого 1948 р.).

Але поза лінією формально-технічною, де кінчається формальний аспект творчості Гай-Головка, рецензенти опиняються без об’єктивних критеріїв критики й самі починають “творити” на тему його творів.

За приклад тут може послужити факт їхньої хибної інтерпретації сатиричної методи,

якою послужився Гай-Головка, коли писав “Коханіяду”. Традиційно призначені шукати аналогій, вони супоставили “Коханіяду” з любовною лірикою Гайнріха Гайне й поробили свої висновки на основі свого передвзятого переконання, що метода сатиричної лірики не може бути іншою, крім гайнівської. І тут у рецензентів починається *quid pro quo*. Підійшовши до “Коханіяди” по-гайнівському, рецензенти на підставі нібито “очевидності” вважають, що Гай-Головка був “закоханий”, але його кохання було нещасливе, отже він лірично вилив на папір це своє почування, перепустивши його крізь призму сатири. Розчарувавшись у коханні, він огірчено узагальнив сутність кохання, окресливши його як “право володіти”. Таку “дефініцію” поняття про любов Шевельов, мабуть, зрозумів як Гай-Головкове цинічне трактування того священного почування, що ним є любов, і тому його репліка була така гостра, що він окреслив це як “мілку філософію на глибоких місцях”; бож любов — це глибоке почування, а в філософії Гай-Головка, мовляв, та глибина цілком злегковажена або й незавважена взагалі. І Шевельов докірливо писав:

“Поет розповідає історію свого нещасливого (але поверховного) почуття (тобто кохання, — Ю. М.-Л.). Відчуваючи певну плиткість матеріялу, він убирає його в шати іронії, в форми, що пародіюють популярну лірику” (Стаття “Ознака часу?”).

Інший передовий критик В. Державин також не сумнівається, що Гай-Головка висловлює свій власний погляд, коли дефінює поняття про любов як “право володіти”, але він (Державин) з мотивів обережності й об'єктивізму воліє зачислити цю Гай-Головкову

дефініцію до “логічно ризиковних висновків”, а не таврувати її як “мілку філософію”.

Погляд Державина на цю проблему такий:

“...Справжньої й оригінальної майстерності автор досягає в сатиричних віршах останньої частини (“Коханіяди”), де навіть логічно ризиковні висновки виправдуються чіткістю та виразністю викладу, властивою довершеній епіграмі” (Стаття В. Державина “Коханіяда”. Журн. “Пу-Гу”, 16.XI.1947).

Шевельов тому апіорно твердить, що Гай-Головко в “Коханіяді” розповідає нібито історію свого власного кохання, що він (Шевельов), мабуть, не уявляє собі любовної лірики такого поета, щоб не описував свого власного кохання. Крім того Шевельов писав свою рецензію на “Коханіяду” тоді, коли він не знав біографії Гай-Головка.

Обидва критики не врахували ось цього факту: Гайне творив свою автентичну ліричну поезію з елементами сатири, отже його лірика впливає з його власних ліричних почувань; натомість Гай-Головко виливає не особисті любовно-ліричні почування, а пародійно імітує цього роду почування інших людей, яких він критикує за те, що вони вважають себе за “закоханих”, коли насправді їхні почування — це псевдо-закоханість, любашність, яка зміслами підказує їм, що “любов — це право володіти”. Тому що Гай-Головко цю їхню дефініцію поняття про любов осуджує, то він саркастично критикує її, звичайно, вважаючи це за мілку філософію кретинів.

Гай-Головко — це перший поет, що послужився імітованою любовною лірикою як сатиричною методою, і якраз цей факт дезорієнтував критиків. Поки Гай-Головко проживав у ССРСР, доти в нього не було нагоди пізнати *demi-monde* з автопсії. Уперше він осо-

бисто зустрівся з таким середовищем у Львові, віч-на-віч здивався з *demi-monde*-ом, який плекав таку філософію, що “любов — це право володіти”. Роки війни доводили людей до одчаю; перед лицем воєнної дійсності, яка на кожному кроці посвідчувала ту істину, “ни-ні живеш, а завтра вмреш”, люди масово заломлювалися морально, і починали практикувати гедоністичне “лови момент”, а з анархії інстинктів зродилася “філософія” пожадливої любашности — “любов — це право володіти”, що хоч і не стала універсальною, але все ж таки масово ширилася, мов пошесть, що також проникла в атмосферу української скитальщини.

Треба знати модерну психо-типологію (її особливо добре розробив Е. Кречмер), щоб не трактувати механічно диспозиції даної людини, які детермінують її індивідуальний смак, коли йдеться про світогляд. Гай-Головкова натура детермінує його природний ідеалізм романтичного характеру. У світли психо-типології механічно повторяти таке кліше, як “спізнений романтик” — це не тільки наївність, але й ігноранція.

“Я збирався зорею умитися,
А умив мене чад і гар...”

Так сповідається Гай-Головко. Духовий чад і гар нашої епохи — це та атмосфера, якої жодне філософське “напутствання” не змінить. Результат цього такий, що Гай-Головко у своїй “Молитві” скаржитья:

“Боже правий, із вини якої
Ти для мене вирок цей прирік,
Що Своєю волею святою
Сотворив мене в двадцятий вік
І послав прекрасною землею,
Де дзвенить творіння голубе,

Полювать за людською душею,
Щоб у ній побачити Тебе?”

І замість писати моралізаторські проповіді проти “філософії” любашності (“любов — це право володіти”), Гай-Головка волів написати сатиру, в якій техніка й засоби вислову іноді досягають такого рівня, що, як пише Державин, являють собою “мініатюрний шедевр”, що є “чи не унікальний на цілу поезію нашу”, бо й навіть “у самого Гайне, мабуть, не вийшло б краще”.

У зв'язку з “Поєдинком з дияволом” Гай-Головка пригадується, що визначний психолог Степан Балей (українець), професор Варшавського університету, написав капітальні наукові праці на тему психології творчості деяких корифеїв польської літератури. Доки психологічна аналіза не включена в критерії літературної критики, доти її претенсії на науковість не цілком обгрунтовані. На жаль, наші навіть найпередовіші теоретики літератури не користуються науковими здобутками в галузі психології творчої людини і також не розглядають літературних творів у призмі психології. Стилістика (а в поезії ще й ритміка) жанр, структура, зміст та ідеологія — оце і всі аспекти їхнього підходу до літературних творів. Ще добре, коли хто з них хоч критерії Тена (раса, середовище й епоха письменника) візьме до уваги, враховуючи при цьому й письменникову біографію.

Гай-Головкові спогади “Поєдинок з дияволом” були запрезентовані публіці рецензіями рекламного типу, як сенсаційний твір національно-політичного пропагандивного значення. Психологічна генеза цих мемуарів, так би мовити, аутопсихотерапічна: в автора була необхідність висловитися, розвантажитися з важкого багажу своїх переживань, що аку-

мулювалися в його свідомості й підсвідомості на протязі його життя в ССРСР. Тому що в рамки літературної форми, обмеженої конвенційними нормами, стихійність словесної фотографії цього змісту його духа не вкладається, то Гай-Головка не міг заплянувати “Поєдинку з дияволом” як літературний твір. (Щоправда, тут треба стати перед проблемою дефініції поняття про “літературний твір”). Цей факт треба мати на увазі тим критикам, що підходять до “Поєдинку з дияволом” з вимогами літературних норм. Наприклад, діагноза Івана Кедрина така, що пороком “Поєдинку з дияволом” є “вибух пристрастей автора в відношенні до тих, від котрих він терпів, та маса патріотичної декларації”. При цьому він пригадує, що “книжка — це література, а в літературі обов’язують критерії, що до них належить теж враження, що його робить на читача написане”. Стаття “Без пристрасти”. Щоденник “Свобода”, 22. XII. 1951, США).

Звичайно, ця думка Кедрина — одного з нечисленних визначних публіцистів на західних землях України між двома світовими війнами — не може, як пам’ятка, залишитися поза евіденцією поглядів наших авторитетних критиків на творчість Гай-Головка. Чи Кедрин докоряє Гай-Головкові за те, що його духову істоту пенетрують пристрасті (ненависті) супроти тих, що на протязі багатьох років спричиняли йому багато невимовних терпінь? Ні, Кедрин докоряє авторові тільки за те, що той виявив ці свої пристрасті на письмі — чорне по білому.

“Очевидно”, пише Кедрин, “можна вчутися в настрої автора під час його трагічних переживань, можна аж надто добре розуміти всі прокльони репресованого під адресою його переслідуваних, можна не піддавати сумніву

його дійсного й палкого патріотизму, але книжка — це література, а в літературі обов'язують критерії, що до них належить теж враження, що його робить на читача написане”.

Чи Кедрин, розуміючи духовий стан автора, є тільки виrozumілий, отже він толерує факт авторової пристрасті (ненависті) супроти тих, що його переслідували, чи може він також і акцептує цю пристрасть — у цій справі він висловився неясно. А ясність тут конечна, щоб читач знав той етичний принцип, за яким Кедрин не схвалює Гай-Головкового “вибуху пристрастей по відношенні до тих, від котрих (він) терпів”.

Евангельський імператив у цій справі ясний: “Любіть ворогів своїх!” Гай-Головкова “сповідь” також чітко означена: він признається до своєї “слабості”, і заявляє, що не може любити ворогів своїх, — він їх ненавидить. У листі (датованому в Вінніпезі 13.III.1961 р.) до редакції “Канадійського Фармера” Гай-Головко так описував свої дитячі почуття в атмосфері советського режиму:

“Отож зимою й весною я вчився в ній (в публічній школі), а літом пас на полях і в лісах нашу корову. Чудова природа, ласкаве степове сонце, спів жайворонків у синьому небі й щоденні гри з дітьми напоїли мене любов'ю (до світу взагалі, а до рідного краю зокрема), а присутність чужого (советського) дикого оточення з його брутальністю й беззаконням напоїли мене ненавистю (до большевизму і до його носіїв — большевиків). Ці два почуття (любов і ненависть) я носив селами й містами України і приніс їх через тридев'яті землі — сюди” (Пояснення в дужках — мої. Ю. М.-Л).

Доки критик (як це є в випадку Кедрина)

не акцептує одного з двох — або євангельського імперативу (“Любіть ворогів своїх!”), або почуття ненависті до ворогів, доти він не матиме критерія, на якому б він міг за етичним принципом критикувати це Гай-Головкове почуття.

Чи Кедрин у цій справі міг мати такий погляд: ненависть до ворога — це явище природне й неунікнимо, але автор не повинен висловлювати того свого почуття, бо це прикро вражає естетичні (не етичні) почуття читачів? Кедрин не зайняв у цій справі ясного становища. Але тут треба мати на увазі, що навіть естетичний аспект етики в мистецтві іноді має релятивний характер. Наприклад, у грецькій клясичній драмі не було прийнято показувати на сцені імітації вбивства, бо це робило неприємне враження на глядачів. Отже, імітація вбивства ніби відбувалася “за лаштунками”. Але згодом імітацію вбивства почали показувати на сцені, бо цього, очевидно, бажала публіка. Наприклад, Гайне саркастично писав, що на сцені всі шекспіровські персонажі вбиваються; невбитими були тільки суфлер і сам Шекспір.

Як-не-як, “Поєдинок з дияволом” був напихат українцями розкуплений, а “вибух пристрастей” (ненависті) у відношенні до тих, від кого він (автор) терпів, та маса патріотичної деклямації (як каже Кедрин) не були осуджені загалом українських читачів; вони сприймали це як *conditio sine qua non*. Навпаки, українська читацька маса, включно з її провідними людьми, мабуть, уважали б за неприродне явище, за якусь аномалію, якщо б саме цих прикмет (яких не схвалює Кедрин) у “Поєдинку з дияволом” не було. Бож проти цих прикмет ніхто інший, крім Кедрина, не застерігся, не зважаючи на те, що на “Поєдинок з дия-

волом” було багато рецензій, а між ними й рецензії в церковній пресі, наприклад у католицькій “Нашій Меті” (9 грудня 1950 р.). Ні в одній з рецензій, крім рецензії Кедрина, критики не дорікали авторові за те, що він висловив своє почуття ненависті до своїх мучителів. У світлі цього факту стає ясно, що Кедрин, критикуючи “Поєдинок з дияволом” на основі етико-естетичного критерія, автоматично критикує й загал українців за те, що вони акцептують вислови почуття ненависті до ворогів і патріотичного патосу, бо їм треба цього.

Погляд Кедрина на “Поєдинок з дияволом” був тут потрактований виключно з логіко-формального боку. Бож у філософському аспекті Кедрин, як і кожен християнин, стоїть перед хронічною дилемою, що спричинена конфліктом між евангельським імперативом (“Любіть ворогів своїх!”) і почуттям ненависті до ворога. Розв’язувати цей конфлікт за допомогою такого камуфляжу, щоб не висловлювати своєї ненависті до ворога, і вдавати, що тієї ненависті нібито немає, — це була б або ціпокризія, або уступка на користь конвенційної естетики. А це вже, звичайно, складна й дискусійна проблема, що належить до філософії мистецтва. (У зв’язку з цим пригадуються постулятивні критерії, на основі яких свого часу була критикована “Сповідь” Ж. Ж. Руссо).

Висловлені тут зауваження не є ані апологією світогляду Гай-Головка, ані вироком на критику Кедрина, бо їхня (цих зауважень) мета — вказати на той факт, що конфлікт між ними становить собою найбільшу проблему етики християн. Шевченко вірив у те, що він писав; і католицький єпископ Хомишин вірив у те, що він писав. Кожен з них був

перекоаний, що він мав рацію. В єпископа Хомишина не було жодного сумніву, що він, як християнин, мав рацію, коли писав про Тараса Шевченка ось що:

“Він згльорифікував гайдамацтво, як також ненависть до національних противників і ворогів до того ступені, що героєм у нього являється гайдамака...”

Так само етика веліла Франкові осудити макевіялізм Адама Міцкевича (драма “Конрад Валленрод”) як один із засобів боротьби з ворогами за визволення польського народу з-під російської окупації. Але Католицька Церква в Польщі не осудила пропагованого Міцкевичем макевіялізму — “валленродизму”.

Конфлікт національних етичних імперативів переслідуваного народу з євангельським імперативом (“Любіть ворогів своїх!”) є проблемою психології переслідуваної людини й народу. Ненависть у переслідуваного до свого переслідувача зроджується стихійно, як природня реакція проти акції утиску, — розбуджується ресентимент. Чи можна спинити стихією тієї ненависті, спонтанної духової реакції, за допомогою такої “гуманності”, щоб боротися з поневолювачем без одночасного почуття ненависті до поневолювача? Звичайно, це питання залишається відкритим. (У гротесковій формі заторкнув його й Гаварескі у своєму творі “Малий світ Дон Камілло”).

Проблеми психології поневолення, що їх по-філософському поставив Ф. Ніцше в “Генеалогії моралі”, тепер стали одним з предметів наукового дослідження — навіть у галузі психології медицини. Літературна критика, на жаль, покищо не влучила цієї галузі науки між критерії своєї методології.

Ідеалом Кедрина є та метода писання спогадів переслідуваної й поневоленої людини,

що нею послужився д-р Іван Німчук, коли писав свої спогади п. з. “595 днів советським в’язнем”.

“Можна із “свічкою в руці” (олівцем по тексті) шукати на 235 сторінках книжечки вибухів пристрасти автора і знайти тут і там найбільше — писану теж спокійним, безпристрасним тоном — згадку про душевний стан автора в хвилині його найважчих переживань, про його втечу до молитви, про його тугу за рідним краєм, ріднею, приятелями. Поза тим — ніяких заклять і ніяких присяг, наче оповідання людини, що дивилась на те, що сама переживала, чужими критичними очима”, пише Кедрин про спогади д-ра Німчука.

Звичайно, спогади д-ра Німчука цікаві, маєстатичні, вправно, майже “педантично”, написані, цінні. Однак спогади д-ра Німчука і спогади Гай-Головка відрізняються психологічною генезою й телеологією, отже між ними послідовно наявна різниця в методах експресії, що нею зумовляється різниця стилю вислову. Д-р Німчук поклав натиск на описання свого середовища, яке він бачив і чув, та своєї поведінки; його ж природня стриманість, “замкнутість у собі” (це справа темпераменту, тобто психо-типології) не могла спонукувати його писати “сповідь”. Як автор, він ставить себе в положення, так би мовити, свого власного alter ego, яке фотографує авторову поведінку й записує його мову, але не фільмує процесу його почувань. Він залишає читачеві вільну руку в намаганні розкрити ці почування на основі споглядальності й поведінки автора. Так само й Г. Сенкевич у творі “Кво вадіс” описує сцени мучеництва давніх християн у Римі: описує їхню поведінку і їхні декларативні відзиви, що нормовані євангельськими імперативами, але читач не знає, що в дійс-

ності діялося в душах цих мучеників; читач не знає, чи в них були такі пристрасті (а вони в них напевно були), що їх приборкував християнський світогляд; читач не знає, в чому полягав процес конфлікту цих пристрастей з переможнім християнським світоглядом християн-мучеників.

У Гай-Головка ж, навпаки, наявна інтроспекція; у нього немає власного *alter ego*, тобто він не дивиться на себе самого немов би чужими очима; у нього наявна експресивність. Він дивиться у свою душу і стихійно розкриває її для самого себе й для читачів: розкриває не тільки думки й почування своєї свідомості, але стихійно намагається відкрити заслону духового процесу своєї підсвідомості. А відкрити він має що; бо ж тут маємо діло не з советським в'язнем, що жив і духово формувався не в советській системі, а поза нею, в нашій атмосфері (як це у випадку д-ра Німчука), а з людиною, духовість якої з дитячих років зростала в атмосфері тотального переслідування. Спогади д-ра Німчука є вкладом в історичні документи про советську систему; спогади ж Гай-Головка — це в основному фільм духового процесу невинної людини, яку ще з її дитячих років переслідує влада і яка в боротьбі за своє існування бачить, що її чесність (напр., правдомовність) обернулася б проти неї самої і допомогли б владі знищити її. Отже, трагедія цієї людини подвійна: з одного боку їй постійно загрожує знищення; з другого ж боку він помічає, що в боротьбі за своє фізичне самозбереження він не може встоятися інакше, як тільки за ціну ломання своєї власної моралі: щирості, правдомовності, справедливості, співчуття, допомоги переслідуванім ближнім і т. д. Докорінне розкриття власної душі (тут напро-

шується термін Пжибишевського “обнажена душа”) невинної людини, що зростала в атмосфері тотального режимового переслідування, якого вона зазнала ще з дитячих років, — це зміст “Поединку з дияволом”, зміст твору без прецеденсу в літературах усіх народів. Це унікальний психологічний документ. Писавши його, автор не продукував літературного твору, бо цього він не плянував. Але якщо б він захотів написати літературний твір про життя в системі ССРСР і на фоні широкого полотнища відтворити ці самі свої переживання, зберігаючи свою інтроспективність і природність експресії, то такий твір належав би до класичного фонду світової літератури. У Гай-Головка є основні дані для написання такого твору.

Творчі диспозиції Гай-Головка, як і кожного письменника, треба розглядати в їхньому розвитку процесі з їхніми стадіями. На межі кожної стадії кожен з них може сказати про себе словами Гай-Головка:

“На розпуті доріг я стою

І не знаю, як бути мені”.

Як бути? Намагатися інвентивно проявити свою зрілу потенцію, згідно поклику своєї власної інтуїції:

“Бо шлях непротоптаний дух порива
Грудьми ще непройдені скелі пробити”.

А колись настане час, і тоді:

“Люди скажуть про тебе з любов’ю,

Що не марно прожив на землі”.

А покищо автор, здається, відчуває брак потрібного середовища, інтимного літературного milieu друзів-півірників, що стимулює народження мислі і часто буває її пробним каменем.

Юрій Мулик-Луцик

1933-1935

НА УКРАЇНСЬКОМУ ЦВИНТАРІ

(Уривок)

Червона метелиця... Зойк, голосіння
Пронизують ранки криваво-густі.
Стою на скорботній моїй Україні,
Розп'ятій Москвою на чеснім хресті.

Довкола могили, могили, могили,
В могилах країна нещасна моя.
О, доле святая, подай мені сили,
Щоб міг доказати неказане я

Вогненнее слово, що серце стискає,
Бо падаєм, гинемо в лютій тюрмі.
Рятунку ж немає, немає, немає,
А вийти із пекла не можем самі...

Харків-Київ,

1933-1935.

1936

* * *

Немає спочину, немає
На білому світі мені.
То вовком вночі сновигаю
У лісі крізь хащі сумні.

То серною дикою мчуся
Із лісу по чорній ріллі.
То стану і чайкою б'юся,
Припавши прудьми до землі.

Усюди, усюди стрічаю
Незлічене плем'я своє,
Зчорніле, розбите до краю,
Як серце нещасне моє.

Київ, 1936.

КАЗКА ПРО ЗМІЯ

Це треба розповідати
З наступом темноти...

Р. Кіплінг

Кошлате сонце, як ведмідь,
Спішить в криваву яму влізти
Я чую голос лихоліть,
Щоб цюю казку розповісти.

Сідайте в ряд. Про землю я
Повім, з якої лихо лється.
Оця ненависна земля
Росією недавно зветься.

На цій ненависній землі,
Від крові нашої багровій,
Сидить у царському Кремлі
На троні змій п'ятиголовий.

Дихне він першою — летить
Вогню пекельного багаття.
І Україна вся горить,
І жаром кидає прокляття.

Дихне він другою — вода
Змітає греблі, валить стіни.
Із криком помсти припада
Мій люд до серця України.

Дихне він третьою — ножі
Морозу лютого гуляють.
Та не зсікти її душі
Живучої, що не вмирає.

Дихне четвертою — б'жить
Вітрів запінена ватага.
Вона ж їх реготом разить,
Згвалтована, роздерта, нага.

Дихне він п'ятою — її
Розсовують і душать гори.
Вона ж, підвівшись в імлі,
Загоює сліди потвори.

І в ніч ненависну й глуху
Продовжує меча кувати,
Щоб на зачиненім шляху
Потворі голову відтяти.

Київ, 1936.

1937

ВРАНІШНЯ МОЛИТВА

Воле, воле! Яка ти невблагана!
Я ж молюся до тебе щодня —
Тільки очі розплющу зашмагані
Лютим мороком. І навмання

Йду, як лірник, з розбитою лірою
За нужденним шматком сухаря,
З сподіванням, надією, вірою,
А ти гордо стоїш, як зоря!

Не дістатись до тебе бажаної,
Не торкнутись рукою тебе.
І дивлюсь я обдертий, поранений
Лиш на сяйво твоє голубе,

Що спохне й вибухає промінням,
І сміється, і грає, й шумить.
Воле, воле! Вростає же корінням
Ти у мене, що в п'їтмі горить!

Напувай мене буйною силою,
Наливай мене соком терпким,
Оживляй мою душу бурхливу,
І побачиш незламним таким,

Як ти звикла усе мене бачити
Під вітрами в тяжкій боротьбі.
Чим же зможу тоді я віддячити,
Воле, воле велика, тобі?

Київ, 1937.

* * *

О, світе праведний, ти бачив лихоліть
На землях змучених страшні події,
Як мордували люд, як кидали у кліть
Троновані убивці і злодії.

Як в стогоні тяжким аж тріскала земля,
Коли багнети голоду кололи.
Та не було такого, не було ніколи,
Щоб мати їла рідне немовля!

Київ, 1937.

* * *

Настане час: увесь наш рід
Струсне і скине з себе пута,
Засвище з заходу на схід,
Як вихор чорний, помста люта.

За Україну встаючи,
Із батьком вийде син і мати,
І розігріються мечі
На жовтих костях супостата.

Згадаємо йому усе:
Царизму кров, комуни рани,
Та й спалим. Вітер рознесе
І роз'їдять їдкі тумани.

Київ, 1937.

ВЕЧІРНЯ МОЛИТВА

Де ти, доле, орлице могучая,
Де літаєш, в якому краю,
Чом не линеш стрілою співучою
В Україну нещасну мою?

В Україну скривавлену, здушену
Лютим змієм з берлоги Кремля,
Чи дорога так пилом притрушена,
Чи задимлена наша земля,

Що тобі вже її не помітити
З піднебесся, що в сонці горить?
Ні! Не вірю! Умієш ти літати, —
Ти ж орлиця. Прилинь же на мить!

Дай нам сили святої, кипучої,
Громоносного дай нам огню, —
Ми дорогою вийдем палючою,
Як ті леви, у грізну борню.

Зарубаємо змія і спалимо,
Урятуєм від смерти себе, —
Україну навіки прославимо,
І навіки прославим тебе!

Київ, 1937.

1938

ПІСНЯ

Не спіши так, беркуте,
В сторону мою,
Не завдавай серденьку
Бідному жалю.
Пролітай над хмарами,
Там, де журавлі,
Бо гостить немає чим
На моїй землі.
Бо як щастям блиснуло
Сонце весняне,
Істоптала бідною,
Змучила мене
Та земелька з півночі,
Що дружить клялась,
Що сестрою рідною
Здавна назвалась.
Піднімайся ж, беркуте,
Піднімайсь у вись,
На мої розпачливі
Муки не дивись.
Не дивися, любий мій,
Як у чорній тьмі
Кров'ю обливаюся
В "сестринім" ярмі.

Не журися, беркуте,
Скоро час прийде, —
Вирву в сестри серце я
І вона впаде.
Порубаю хижую
І спалю в огні,
Заживеться весело
І тобі й мені.

Київ, 1937.

ПРОХАННЯ

О, земле пишна і багата,
Плодюча матінко без меж,
Чому не станеш піскувата,
Чому болотом не зійдеш?
Жили б ми бідно та спокійно,
Ніхто б нас не клював, не їв.
І не гляділи б безнадійно
Заплакані з своїх домів
На небо просячи пощади,
Коли нас душать чорні гади!

Київ, 1938.

РОЗПУКА

У полі тім, де в грі шаленій
Кружляє вітру дикий свист,
Стоїть, націлившись на мене,
Супутник мій — енкаведист.

У лісі темнім, де в розвої
Снується жовтий падолист,
Стоїть з наганом надо мною
Мисливець мій — енкаведист.

У хаті білій, де серпанку
Шовковий спокій тихо звис,
Вже дулом напина фіранку
Убивець мій — енкаведист.

Ніде нема святої волі,
Ніде бажаної нема!
У лісі, в хаті і у полі —
Тюрма.

Київ, 1938.

* * *

Якщо синок питається у тата,
Хто ворог був, хто буде і хто є,
То треба татові на руки сина взяти —
Майбутности призначення своє,

І повернуть лицем його на північ,
Звідкіль метелиця шумить густа.
Якщо здригнеться він, як бранець у
катівні,
То ворога навек запам'ята.

Київ, 1938.

1940

* * *

Народе мій, всіма забутий,
Чому кайданами ти скутий,
Пригнічений, придушений,
Неславою притрушений?

Чому вмираєш з голоду,
Коли стоять пшеничні гори?
Чому старієш змолоду,
Коли є сонце, степ і море?

Чому твоєю волею
Торгують круки жовтолиці?
Чому чужою мовою
Говорять у твоїй столиці?

Львів, 1940.

* * *

Нехай я раптом упаду
На лютий ніж енкаведиста,
Хай він у п'яному чаду
Кровинки низить, як намисто.

Хай він сопає на клубок,
Мов дріт, пружаві мої жили,
Відітне тіло від кісток
І не прискорить до могили,

То й ті тортури замалі,
Вони не вб'ють, не знищать зроду,
Бо сил беру я у землі,
А дух черпаю із народу.

Львів, 1940.

* * *

Вже скоро гнів наш вихром загуде,
Що в горні серця розгорявся змалу,
В шматки розірване, на землю упаде
З країни скорбної жалоби покривало.

І бризне сонцем сміх з її лица,
Коли свої розпустить русі коси,
І вранішні ще не задзвонять роси,
Як привітає з волею співця.

Київ, 1940.

* * *

Цей місяць веслами гребе,
Аж хилитаються хмаринки.
Я почував усю тебе,
Як дотулявся до травинки.

А у листочках резеди
Втягав палке твоє дихання,
І до страшного завмирання
Впивався ним я завсігди.

Твій крок у бурях впізнавав,
Твій голос чув у верховітті,
Твої уста я цілував,
Як не було тебе на світі.

Львів, 1940.

* * *

Ой, якби то я знав, ой, якби то я знав,
Що у вирій з тобою зайду,
Я б таку могутню пісню співав,
Що дерева б хитались в саду.

Ой, якби то я знав, ой, якби то я знав,
Що ти будеш моєю навік,
Грона пісні моєї б до неба підняв
Мій супутник земний — чоловік.

Ой, якби то я знав, ой, якби то я знав,
Що в обіймах кохання умрем,
Я б ім'я таємниче твоє написав
На землі і на небі вогнем.

Львів, 1940.

* * *

Ходить осінь жовтокоса
В ясиновому саду.
Я збиваю срібні роси,
Та дівчини не знайду.

Чи струмком прозорочистим
Виграєш на сон-траві?
Чи калиною намисто
Перенизуєш в рові?

Чи зозулею десь тихо
Перелічуєш літа?
Чи в корі, як світлячиха
Ніжноткана, золота?

Ой, зійди хоч на хвилину
Та й зайти, зайти, зайти.
Може трошки я спочину
Від досади і біди.

Не поблякни лиш у росах
До майбутньої весни...
Ходить осінь жовтокоса,
Замовкають ясени.

Львів,
1.XI.1940.

* * *

Сидить орлиця бистроока
На гострій скелі у гнізді,
А над орлицею високо
Орел кружляє.

В боротьбі
У нього кров кипить гаряча.
Здолавши ворога в бою,
Він стрілом пада нетерпляче,
Щоб голову схилить свою
На плечі любої орлиці
І випить з уст її водиці.
Хотів би я орлом літати,
Коли б орлицею була ти!

Львів,
19.XI.1940.

* * *

Д. С.

Сумувала річечка
Під шатром байраку.
Дні рожеві танули
В капелюхах маку.
Я у хвилі сонячні
Виганяв корову,
І співав про дівчину
Красну, чорноброву.
Лист тоді шумів-шумів
На крилатім дубі.
Перший раз поцілував
Дівчину у губи.
Та вона промовила:
“Гарний ти хлопчина,
Тільки горе — кажуть ти
Вражая дитина”.
Поцілунок мій зів’яв,
Як осіння квітка.
І промовила мені
Ясенова вітка:
“Ось послухай ти мене,
Нерозумний сину,
Горе ясенові, як
Покохав жоржину”.

Львів,
23.XI.1940.

* * *

Нехай ти вийдеш за другого
І вип'є він тебе до дна,
Як келих трунку дорогого,
Як келих буйного вина;

Нехай уп'ється він тобою,
Як сонцем вранішня зоря,
І стежечкою золотою
У сні полине за моря, —

Не погасить мені любови,
Не погасить її навік:
Вона живе у мене в крові,
Як в джерелі живе потік.

Львів,
24.XI.1940.

* * *

Привіт вам, зорі малинові,
Привіт вам шлю, палкий привіт!
Я знову зупиняюсь, знову
Біля ялинових воріт.

Зловісних тіней сплять химери,
Ридають у садку сичі.
Я знаю, що дубові двері
Не заскриплять уже вночі.

Та думи линуть золотії
До незабутнього вікна.
Коли людина без надії,
Найнешасливіша вона.

Львів,
26.XI.1940.

* * *

Дзвеніла пісня на просторі,
Де сонця стяг рожевий ліг.
Навіщо ж я пішов у гори,
Де вічний лід, де вічний сніг?

Навіщо скель тих непокірних
Схиляв я гордії горби,
Навіщо в кратерах загірних
Вогню напився боротьби?

Щоб в перемозі там, на герці,
Нешастя вічне знайти,
Щоб у пораненому серці
Кохання камінь принести.

Львів,
28.XI.1940.

* * *

Знов несучу я на дорогу
Дум тяжкую ношу,
Чи не любої там ноги
Підняли порошу?

В сні глибокім стогне гілля,
Що колись співало.
Ті сліди похолоднілі
Вже позаростали.

Та стою я, довго стбю,
А її не бачу...
Над журливою водою
Тихо явір плаче.

Ой, коли ти, явороньку,
Мое горе знав би,
Я тебе у головоньку
Та й поцілував би.

Суне хмара іздалека,
День слізьми умився.
На розплетену смереку
Явір задивився.

Львів,
8. XII. 1940.

* * *

Ой, клене, мій клене, мій звихрений друже,
У гостях у тебе душа моя туже.
І сниться кохана росою умита,
Напоена сонцем, зорею налита.

В руках злототканих, як сонячні весла,
Смарагдами грають в'юнкі перевесла.
Як сонце підійде — пекуче, червлене,
Кохана підходить до тебе, мій клене.

Підходить, як мавка, твій стан обнімає
І голову ніжно до тебе схиляє.
І райдужна радість у тобі сміється...
Чому ж це у мене так серденько б'ється?

По небі хмарини пливуть блідолиці.
Де ж наша кохана з очима орлиці?
Як це ми зуміли її загубити,
Ой, клене, мій клене, кажи, що робити?

Львів,
12.XII.1940.

* * *

Питається мене мати,
Як удосвіта встає:
Чом іду я воду брати,
Як у діжечці ще є.
У віконце я гляджу,
І хуленько їй кажу:
“Щоб весь день було що **пити**,
Треба в діжечку підлити”.
Питаються молодиці,
Що зійшлися у дворі:
Чом я лину до криниці,
Чом я лину назорі.
На долину я гляджу
І хуленько їм кажу:
“Взяв давно собі за звичку
Пить холодную водичку”.
Ще й питаються дівчата,
Обступаючи мене.
Чи сказати — не сказати
Цее слово вогняне?
У криницю я гляджу,
Правду, правдоньку кажу:
“Виглядають із криниці
Очі любої дівиці”.

Львів,
21. XII. 1940.

* * *

Як веселка водиці напилася,
Заспівали прибої пісні.
Я так легко заснув, а приснилося
Щось тяжке і болюче мені.

Жду кохану в садку черешневому,
І не видно її і не чуть.
Тіні лиш по піску по веселому,
Як хмарини по небі пливуть.

Враз вона, наче вітер буйнесенький,
Мов лебідка у сріблі води.
Місяць молод... такий молодесенький
Обгорнув її в плащ голубий.

Ой, годино, щаслива годиночко!
На лебідку свою я гляджу.
Мов не бачить. “Зажди хоч
хвилиночку!”
“Я спішу, моє серце, спішу”.

Попливли дні, квітками притрушені,
Наче в сні золоті кораблі.
Повен ніжності, чарів, зворушення
Я для неї ходив по землі.

Якось йду я по стежечці кручений,
Бачу — люба сидить на пні.
І така, і така вже засмучена,
Аж стиснулося серце мені.

“День при дні я тебе сподівалася,
День при дні виглядала з вікна,
І нарешті, нарешті діждалася,
Мій коханий,” шепоче вона.

Та й схопилась. Я глянув зажурено
На погаслу і змучену вкрай
І промовив зрадливо обдуреній:
“Я спішу, моє серце, прощай!”

Львів, 1940.

1941

ПРИСЯГА

Я йду в дорогу. Люба мати,
Стели квітчастее рядно,
Бо не усім в житті співати
Могутнім голосом дано.

Подай із хлібом-сіллю миску
І пригадай свої пісні,
Що їх співала ти мені,
Коли купала у любистку.

Співай, співай, — впаду я долі
І серце притулю к землі,
Щоб ті пісні, як світло волі,
Пройшли кровинки всі мої.

Якщо я голос твій здобуду
І піднесуся з ним, як птах,
То буду щирий у піснях,
Як ти, моя матусю, буду.

Львів, 1941.

* * *

Країна ця, на правду, таємнича,
Промовив раз відомий мандрівник.
Топтали й мучили її із віку в вік,
Та не зів'яло чарівне обличчя.

На іншу б це --- пожовкла б сіромаха,
Скрутилася і впала б шкереберть.
Покликала б ножі до танцю плаха
І зуби жовті вишкірила б смерть.

Країна ж ваша пружиться і в'ється
Під копитами дикої орди,
І, ще не вирвавшись із чорної біди,
Закусить губи та й сміється.

Львів,
4.ІІ.1941.

ВУЛИЦЯ ФРАНКА

Люблю я вулиці замріяного Львова,
Де кожен камінець — невимовлене слово
Страждань, наруги і тяжких подій.
Але найбільш буваю на одній —
На вулиці над Стрийським Парком,
Що, мов дівча, біжить кудись.
Над нею клени розплелись
І хмарок линуть золоті байдарки,
Як в синім морі. Ще недавно тут
Ходив пророк сподіваної волі
І в'язанок пісенних жмут,
Немов мечі на браннім полі,
Лишив знедоленим. Взяти,
І, як вогонь спажнув в народі,
Мечі священні піднесли
І заспівали гімн свободі.

Львів,
8.IV.1941.

* * *

Не вір, мій друже, розбишаци,
Що поруч із мечем стоїть
І вихваля тебе за працю,
І в мирі з ним навчає жить.

Не вір йому, — він присипляє
Твої найкращі почуття;
Бо лютий ворог добре знає,
Якщо країну і життя

Ти у свої захопиш руки,
То, як орел гірський, злетиш
І за дідів тяжкої муки
На голові йому пімстиш;

І не складеш ніколи зброї,
Що кров'ю багрена віків,
І Україною святою
Хіба по горах кістяків

Пройде він... Та цього не буде,
Бо згине сам, як тіні злі,
Бо на той час залізни люди
Ітимуть по моїй землі.

Львів, 1941.

НА МОГИЛІ КАМЕНЯРА

Лунає звук трембіти в верховітті
І кінь поранений скажено десь ірже.
На сірім закривавленім граніті
Упав титан... та другий сміло вже
Іде вперед, піднявши вгору молот,
До сивої потворної скали,
І не спиня його ні лютий холод,
Ні відламки, що мов ножі лягли,
Ні хмари чорної дощі прокляті
Не спинять. Та хіба ж спинить,
Коли за ним каменярі завзяті
Ідуть ненависну скалу розбить!

Львів,
2.V.1941.

* * *

Нехай ще рік, ще два, ще десять
Конатимем в тяжкім ярмі.
Нехай гуляти в піднебесі
Тобі черга, йому й мені.

Нехай ще син і внук упáде
На землю збиту москалем,
А ворога таки зітрем
І візьмемо святую владу!

Львів,
13.V.1941.

* * *

Згасали золоті вогні
На ранком зрошеному небі,
У тиші я чекав на тебе,
Щоб ще раз ти сказала “ні”.

Гіркого слова знав я смак,
І пив його, немов отруту,
Щоб біль нестерпний позабути
І не почути слова “так”.

Тож весело було мені
Стояти на любовній кручі,
Бо правда та твоя пекуча
Була солодша від брехні.

Львів,
22.I.1941.

* * *

“Я зрубаю ті смереки
І поставлю пишну хату.
Час той, люба, недалеко
Щоб тебе в ній привітати”.

“Не забуду я хатини,
Що у горах на помості,
Не пройде одної днини,
Як зайду з коханим в гості”.

Львів,
31.I.1941.

* * *

Над байраком ніч спадає.
Прокидаються зірниці.
В сні солодкім вибираю
Соковиті полуниці.

Наче дум далеких спогад,
Солов'їні ллються звуки.
І від соку червоного,
Червоніють мої руки.

Б'ють у вухах тихі дзвони,
Мов думок далеких грози.
Полуничний сік солоний
І гарячий, ніби сльози.

Мов серця думок стооких,
Стогнуть верби у діброві.
То змішалися із соком
Крапельки моєї крові.

На доріжці днів коротких,
Там, де люба спочивала,
Вже на ягодах солодких
Остюки повиростали.

Львів,
4.П.1941.

* * *

Я спитав у милої, пташки сизокрилої:
“Де взяла очата ці з спалахом і зливою?”

“Як була маленька,
У садку я спала,
І на личенько моє
Зірки дві упало”.

Я спитав у любоньки, любоньки-голубоньки:
“Де взяла пекучі ці і солодкі губоньки”.

“Як була маленька
Рожу поливала,
Уклонилася вона
Та й поцілувала”.

Я спитав у кралечки, кралечки-красунечки:

“Де взяла цей стан гнучкий, як в тієї
струночки?”

“Як була маленька
На бандурі грала,
Обірвалася струна
Та й підперезала”.

І нарешті в доленьки я спитав поволеньки:
“Де для мене зла взяла — журної головоньки?”

“Як була маленька
Іншого кохала”.
Похилилася вона,
Тяжко заридала.

Львів,
6.ІІ.1941.

* * *

Ой, як довго ця ніченька тягнеться,
Наче ключ журавлиних пісень.
Хай же ранок погожий рум'яниться,
Хай же бризне веселкою день,

Щоб обняти це сонечко яснее
І спалити ті привиди сну.
Може зможу побачить прекрасную,
Ненаглядну, як зірку, ясну.

Львів,
16.ІІ.1941.

* * *

Я питиму воду з криничного дна,
Щоб снилась і снилась мені одна.
Я серце натягну, як срібну струну,
Щоб вік свій кохати лише одну.

Я зломлю негоди страшний буревій,
Щоб душу віддати лише одній.
А інші... а інші? Хай квіти рвуть
І сонячній любці вінок плетуть.

Львів,
20.II.1941.

* * *

Як те небо червоніло,
Зіронька зійшла.
Присвітила, напоїла
Та й зайшла, зайшла.

Цю зірницю блідолицю
Вік свій пом'яну,
Бо відбилась, як в криниці,
В серці моему.

Львів,
15.ІІІ.1941.

* * *

В Карпатах, де Черемош грає
І тихо смереки шумлять,
Під сріблом важким небокраю
Дві скелі гранітні стоять.
Одна на одну задивились,
І гірко, і боляче їм.
Від дум невеселих схилились
В мовчанні своїм льодовім.
Так нам, моє серце, з тобою
Стояти, журитись, мовчать,
Бо маєм на серці обое
Болючої рани печать.

Львів,
19.ІІІ.1941.

* * *

Коли поклонилась нам сива гора
І в сяйві блискучім заграла,
На камінь прозорий, як ясна зоря,
Ти, руки поклавши, сказала:

Хай правда моя, як проміння зійде,
Як зерно сердечного слова,
Що камінь одвічний за свідка буде
У нашій безмежній любові.

Львів,
26.III.1941.

* * *

Принишки трепетні листки,
Мовчать осріблені тополі.
Які ж таять вони звістки,
Яку мені віщують долю?

Ще й спів вечірній солов'я,
Мов жар, вливається у груди.
А я стою, хоч знаю я:
Нема її, нема й не буде.

Львів,
27.ІІІ.1941.

* * *

Думки летять у дивний сад,
Як журавлі — весни провидці.
Та чи весні оцій я рад,
І чи сміятись, чи журиться?

Чим сповнена душа моя,
Чим серце сповнене? Не знаю.
Увечорі жду ранку я,
Уранці вечора благаю.

Львів,
27.ІІІ.1941.

* * *

Знаю, знаю: чи пізно, чи рано
Спорожняться ті повні відерця.
Знаю, знаю: колись на світанні
Облетять пелюстки з мого серця.

Знаю, знаю: що їм доведеться
Довго, довго по світі гуляти.
Знаю, знаю: як сонце всміхнеться,
Будуть гучно і дзвінко співати.

Знаю, знаю: та пісня устане
Від землі до глибинного неба.
Тільки ти не почувеш, кохана,
Та тобі її й чути не треба.

Львів,
28.ІІІ.1941.

* * *

Та любов, та отрута
Весельцями гребе.
Я тебе не виную,
Не кляню я тебе,
А вигладжую весла
В довжину, в широчінь,
Щоб любов тая несла
У пекельну глибінь,
Щоб її утопити,
Заспокоїть себе.
Я тебе не виную,
Не кляню я тебе.

Львів,
31.ІІ.1941.

* * *

Зеленая намітка,
Пахучий подих трав.
Пливе, пливе лебідка
Рікою та й на став.
Пливе, пливе хороша,
У зарослях густих.
І падає пороша
На неї з зір ясных.
А місяць спить на небі,
Ні шелесту ніде.
За нею тихо лебідь
По березі іде.
“Моя лебідко рідна”,
Шепоче палко він.
А серце дзвонить бідне,
Немов на сполох дзвін.
Він дивиться на вроду,
На лебединий стрій,
І плигає у воду...
Ой, смутку, смутку мій!
Зірвалася, злетіла
І зникла із води...
А лебідь ломить крила
Від горя і біди.

Львів,
3.IV.1941.

* * *

Як з тобою, дівчино люба,
Ми зустрілися перший раз,
Я драконові вліз би в зуби
Щоб лиш виконать твій наказ.

Навіть в пекло пішов би пекуче,
Щоб це пекло на світі було,
Так кохав я тебе жагуче,
Так кохання мене потрясло.

Ти ж була вся така небесна,
Поклонятися б тільки тобі.
І відчув я у серці весну,
І позаздрив я сам собі!

Але доле нещасна!... потім
Заскакали у серці ножі,
Бо в небесній твоїй істоті
Не було, не було душі.

Львів
5.IV.1941

Приснилось мені, що на гору ми йшли
По схилу крутому, узявшись за руки;
В проваллі завінені ріки ревли,
У хмарах кресались погрозливі звуки,
Із скель відривалися віщі орли,
Лопочучи крильми з тяжкої розпуки;
Їх крики гриміли, немов водоспад:
Верніться, верніться, верніться назад!

Та віщих орлів громоносні слова
В дорозі цій нас не могли зупинити,
Бо шлях непротоптаний дух порива
Грудьми ще не пройдені скелі пробити.
Ми йшли, бо манила бліда голова
Дійти, хоч би кров'ю її окропити.
Ще й кликала голосом грізним своїм:
Заходьте, заходьте, заходьте в мій дім!

Вставали, мов лева, все вищі шпилі,
Рвучи і похмурі нівечачи хмари.
І падали стрілами аж до землі
Вогнів перехресних могутні удари;
А дівчина йшла. Ясні очі її
Безстрашно вбирали пекельнії дари,
І губи шептали під буряний лет:
Ходімо, ходімо, ходімо вперед!

І тіло її кріпше сталі було,
І духу вогонь розгорявсь, як багаття,
І серце вагань в боротьбі не знайшло,
Бо повне було звитяжного завзяття.
Воно на вершину її привело,
Крізь бурю, крізь пекло кипуче, о, браття,
Бо дівчина-чудо зо мною була:
Навіки, навіки, навік їй хвала.

Львів,
13.IV.1941.

***

Весна, весна! Ми так раділи
І зимові ховали дні,
Як пелюстки квіток одцвілих,
Що плакали в тяжкому сні.

Ми кожен промінь цілували,
Коли ще сонце не зійшло,
А потім серце напували,
Щоб те кохання розцвіло.

І, як бруньки наллялись соком,
І оп'яніли дерева,
І в тиші саду синьоокій
Закучерявилась трава,

У п'яних чарах первоцвіту,
Як місяць за садок зайшов,
Труну зробили ми із квітів
І поховали в ній любов.

Львів,
20.IV.1941.

* * *

А серце ніяк не змовкає
І мозок кипить в голові.
Неначе у темному гаї
Ходжу я по сон-траві.

Дивлюся: коханої очі,
Де палко сплелися гілки.
Підходжу: в обіймах ночі
Холодні тремтять світляки.

Дивлюся: коханої губи
На місячних шепчуть мечах.
Підходжу: вишкірює зуби
Розбуджений вітер в кущах.

В безсиллі на землю сідаю,
Бо в серці клекоче мені.
Чому ж я, чому не спалаю
У цьому страшному вогні?

Львів,
23.IV.1941.

* * *

Чи ти чуєш, каштане, чи чуєш
Під корою бурхливий потік?
То в тобі моя юність шумує,
А не свіжий бурштиновий сік.

Чи ти знаєш, каштане, чи знаєш
На бруньках чому висрібливсь піт?
То їх юність моя розриває,
Щоб у райдужний бризнути світ.

Тож, каштаночку мій буйногривий,
Не винуй ні мене, ні себе.
Юність всю мою випила мила
Та й ущерть напоїла тебе.

Львів,
26.IV.1941.

* * *

Умер мій дід в московському ярмі
Із шрамами глибокими на шиї,
В останнім подиху лишив мені
В свободи день великої надії.

Мій батько вмер в одну з страшних ночей
З руки скаженого енкаведиста.
Лилась до мене дума волі чиста,
Як кров з розірваних його грудей.

І я впаду на стоптаній землі
Із піснею, що спалахне в народі.
І по мені — братів моїх шаблі
Розчистять шлях сподіваній свободі.

Львів,
5.ІІІ.1941.

ДУМКА

Всміхайся, звитяжцю, з свого п'єдесталу,
Бо стежку до тебе квітками услали,
Бо прапор свободи тримаєм в руках,
Бо запал і гнів твій кипить ув очах.
Тож ми клянемося суворо і грізно:
Ніхто з нас навколішках жити не буде,
Бо йдем по землі по твоїй ми залізно
І сонце мечами гартує нам груди.
Хто може планету ковтнуть яснолику,
Хто випити може глибокеє море?
Ми — море, планета. Ніхто не поборе
Нащадків звитяжця — від нині довіку!

Як ясно, як світло я бачу сьогодні,
Який ти окрилений, сину народній.
Розцвів ти у ньому, у ньому погас...
Любіте свій нарід, як рідний Тарас.
Шануйте прекрасне, що зріє з чужого,
Кохайте усе, що покільчилось з свого,
Пізнаєте ви неповторний свій час,
Пізнаєте так, як великий Тарас.
Учітесь культури і мови чужої,
Не дайте своєї на глум — золотої,

Що прадіди мудрі плекали для нас,
Яку так любив незабутній Тарас,
Яка так сталеву у нього дзвеніла,
Дніпровими хвилями грізно шуміла,
То громами била, то блискала враз,
Бо мову, мов меч, відточив нам Тарас.

Всміхайся, звитяжце, з свого п'єдесталу,
Бо шлях ми до тебе квітками услали,
Бо прапор свободи тримаєм в руках,
Бо запал і гнів твій кипить ув очах!

Львів,
15.ІІІ.1941.

СИМФОНІЯ

Кінець тиранії! Кінець!
Божок червоний падає із трону.
Плетіть вінець, плетіть вінець
Україні на чоло! Хай б'ють у дзвони
Свободи віщуни, щоб із землі
Недолі чорної змести прокляття.
Нехай у величезному багатті
Мечі до бою сталять ковалі!
Вогню, вогню, щоб небо розцвіло,
Щоб голос заgrimів у верховода!
Мечів, мечів, щоб зарубати зло,
Що нанесли до нас московські води!
Вогню, мечів на полчища орди!
О, люде мій, тебе ще не скорили, —
Розправ з заліза виковані крила
І легіонами на ворога іди!

Львів,
27.VI.1941.

* * *

Запряжу свого коня
В дрожки ясеніві
Та й поїду по степу
В зелен шум діброви.
Кінь мій: вітер-бистрокрил,
Тільки дати б волі,
Здоженемо юнь мою
На широкім полі.
Ні травинки, ні стебла, —
Скрізь копиці сіна.
Тут колись ішла в траві
Юність по коліна.
Тут, зірвавши пелюстки
З зляканої квітки,
Ворожила про любов
Дівчини-сусідки.
Швидше, швидше, коню мій,
Плигнем у діброву.
Знайдемо ми, знайдемо
Юність малинову.
Я ж любив її, любив,
Як сестриця брата,
Я ж співав і казочок
Їй казав багато.

Дуб схилюся до землі
Та й почав шуміти:
“Повертай назад коня,
Не знайдеш її ти!
Юнь твоя пролинула
Тут орлиним летом,
І сказала: “Оспівай,
Якщо став поетом”.

Львів,
24.XI.1941.

Ч О М У ?

Скажіть мені, скажіть, о, браття,
У дні, що б'ють на сполох нині:
Чому віки жило прокляття
На нашій славній Україні?

Чому народ — колись могутній,
Що ворогів трошив на порох,
Живцем з'їдали люті трутні,
Купаючись в кривавім морі?

Чому кістки дідів великих,
Що нашу волю боронили,
Азійські орди жовтоликі
Повикидали із могили?

Чому з очей землі святої,
Що вся посиніла в знемозі,
Як в полонянки молодої,
Котилися криваві сльози?

Чому жило оце прокляття
На наших землях від світання,
Чи не тому, кохані браття,
Що не було у нас єднання?

Криниця,
26.XII.1941.

1942

* * *

Знаю я, що колись у знемозі
Упаду, там де скеля горить.
Та до скону по битій дорозі
Буду сурмою сонних будить

І виводити з журного поля,
Де у сумі лежать прапори,
Щоб іти до бажаної волі —
Найяскравішої зорі,

До тієї, що в жар чи морози
Запалає на наших мечах,
До тієї, що викреше грози
Невгасимі у наших очах.

Львів, 1942.

* * *

Хто в хаті стогне без упину,
Хто долю гудить плачучи,
А я у кузні цілу днину
Кую й вигострую мечі.

Кую та ще співаю гнівно
Пісень, що батько мій співав,
Як молота мені давав,
Коли тягли його в катівню.

Не важко, ні, мечі кувати
На згубу лютим ворогам.
Та перед тим, як дуба дати,
Я молот синові віддам.

Бери, скажу, мій любий сину,
Бери його з старечих плеч
І за мечем виковуй меч,
Щоб рятувати Україну.

Львів,
4.IV.1942.

* * *

Тебе, о, наш великий Муже,
Благаю, кличу і молю:
Прийди. До нашого престолу
Мечем святим благословлю!

Львів,
27.V.1942.

* * *

А на небі в моєму краю
Розцвітають далекі вогні.
На розпутті доріг я стою
І не знаю, як бути мені.

Піду праворуч — вовк проковтне,
Піду вліво — розчавить ведмідь.
Оповивши руками мене,
Осокора на вітрі тремтить.

Піду просто — шакалів ряди
Шкірять зуби в годину лиху,
А назад — то у пашу іди
До удава, що ліг на шляху.

На розпутті доріг я стою
І не знаю, як бути мені.
А на небі в моєму краю
Розцвітають далекі вогні.

Львів,
20.VI.1942

* * *

Безпутній я, безпутній я
Дивлюсь на обрій у знемозі,
Ніхто не йде, лиш тінь моя,
Мов чайка, б'ється на дорозі.

Кого шукати в дикій млі,
Коли брати мої учені
Любов до рідної землі
Перегортають у кишені.

І тільки люд з селянських хат
Віки прокляті без упину
Конає, гине та в стократ
Обороняє Україну.

Львів,
27.VI.1942.

* * *

Чорніе путь-дорога,
На обрії — хрести.
Від суму і тривоги
На тин схилилась ти.

А очі уп'ялися
До свіжих ран землі.
Ген зірка, подивися,
Скотилася в імлі!

Підвелась. Заридала.
(В очах шумить гроза).
Бо то не зірка впала,
А спалена сльоза.

Львів,
8.VII.1942

* * *

Чи в полі, чи в гаю крилатих ясенів,
Де мерехтять зірничі ясноликі,
Я чую плач бентежних солов'їв
І скорбних чайок невгамовні крики.

Чому ж так сумно плачуть солов'ї
І чайки скиглять, сівши на нічліги,
Чи не тому, що прадіди мої
Мечі свої змінили на чепіги?

Львів,
3.X.1942.

* * *

И. Позичанюкові

Не журися, мій друже великий,
Не журися і лоба не хмур,
Бо і сонця лице вогнелике
Часто світить крізь щілини бур.

Горде серце, що креше й іскриться
І хвилює міцними грудьми,
Розділи на зернини пшениці
Та й посій між своїми людьми.

Духом вільним, гарячим і дужим,
Що сильний, як в степу вітровій,
Тих, що в спразі, великий мій друже,
Аж по вінця, по вінця напій.

І тоді промине безголов'я,
Як морози холодні і злі,
Люди скажуть про тебе з любов'ю,
Що не марно прожив на землі.

Львів,
25.XI.1942.

* * *

Коли на нас кайдани дзв'якали,
Коли ржавіли вславлені мечі,
Ми плакали і плакали, і плакали,
Жорстоку долю гірко кленучи.

Ми плакали. І сльози наші витекли,
Як з висохлих джерел струмки,
І на очах громохкі грози випекли
Жорстокістю облиті тесаки.

Жалю нема, бо серця ми не маємо,
А переповнені святим кличем,
Усі ждемо, коли вже погуляємо
З мечем!

Берлін,
31.XII.1942.

1943

* * *

Чи то із ласки, чи з веління,
Чи для добра, чи для обнови,
Землі моєї Провидіння
Дало мені в дарунок слово.

Крім слова віщого не маю
Нічого більше на приміті,
Але себе я почуваю
Окриленим на цьому світі.

У полі тім, де розлилося
Мов повінь, житнище зелене,
Промовлю слово до колосся
І горнеться воно до мене.

Чи вийду в гай квітки збирати,
І в цім гаю промовлю слово,
Уже пташки, уже звірята
Оточують мене навколо.

Або до зірки прошепочу,
Що в небесах тремтить, як мєва,
І зірка ця розплющить очі,
Неначе брунька яблуєва.

Я можу словом розпалити
Любов у вицвілому серці,
Я можу словом уразити,
Як лицар шаблею на герці.

Тому молюсь до Провидіння
В покорі, шані і любові:
“Даруй з могутнього веління
Навік мені святее слово”.

Берлін,
5.II.1943.

* * *

Юрієві Головкові

Погоуляем гучно, погоуляем, брате,
Бо відходить довгий і голодний піст.
А як доля злая заведе до ката,
Помирися з нею й гордо на весь зріст

Випрямись, мій друже, поміж днем і ніччю,
Про життя пощаду з ним не говори,
Тільки перед смертю плюнь йому у вічі
І впади спокійно й з гідністю умри!

Берлін,
15.III.1943.

* * *

Неослаблено, щиро, відвічно,
Як давно, як тепер і в цю мить,
Ми шануєм сестрицю північну
І кохаєм, аж серце тріщить.

Щоб за нашу їй честь не журиться
І за наші степи й городи,
Вздовж кордону своєї сестриці
Ми поставим гармати в ряди.

Берлін,
15.ІІІ.1943.

ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

Епітафія

Тобі для пам'ятника занизьке небо,
Тобі для пам'ятника замала земля,
Тобі для пам'ятника стільки бронзи треба,
Що за століття світ не виробля.
Покласти пам'ятник — малюсінькіі люди,
Зусилля їх — марненькі і пусті.
Тож пам'ятником нам величний образ буде
І викований меч у нашому бутті.

Львів,
12.VIII.1943.

1944-1945

КОХАНІЯДА

Присв'ята

У лютий час на чужині,
В хатині ледве зшитій,
Чомусь задумалось мені
Хвилини пережиті
Мого бурлаки звеличать
Гарячими словами,
Що вигнанця носив печать
У цій країні з нами.

О, Боже милий! Труд який
Узяв я не по силі.
З його любовної ріки
Відкрить погаслі хвилі,
Що мов роздмухані вогні,
В багатті відгоріли
І, як листочки запашні,
Осипались і стіли.

Кохання згаслого садів
Давно уже не стало,
Але плодів, гірких плодів
Зосталося чимало,

І свідками живими є
На хвилях бистролетних,
Де знов життя джерельми б'є
У вирі днів суетних.

Садить дерева, юнаки,
В кохання млоснім саді,
Та не ростить плодів таких,
Як друг в Коханіяді,
Що випустив у світ ясний
Без нього я так ревно...
Прости мені, о, друже мій,
А Бог... простить напевно.

КЕЛИХ ПЕРШИЙ

I

Як світанок гукне з-за воріт
І наліє всі келихи рута,
Я спішу обійняти весь світ
І до серця свого пригорнути;

А в долині, де липа густа
Вихваляє літа молодії,
Я цілую шипшину в уста
І шовкові травинки у вії;

І, припавши грудьми до землі,
В небеса із молитвою лину,
Що послали в обійми мої
Найсвітлішу у світі дівчину.

II

Чи з зірки ясного чола,
Чи з сонця дивного склепіння
Ти раптом в серце увійшла,
Мов сніп весняного проміння,

І вкоренилася у нім,
Як корінь дуба молодого,
З вінками співу золотого,
З струмком кохання вогняним.

III

Як ішов я від тебе,
Моя зірко ясна,
Місяць вплив, мов лебідь,
Із небесного дна

І крізь нічку погожу
Просилив промінці...
Я стиснув твою рожу
Скільки сили в руці.

Я стиснув її знову,
Аж пішов з неї сік,
Щоб не зблід пурпуровий
На листочках потік,

Що полився, полився
З уст твоїх вогняних.
Я ж згорів, спопелився,
Ледве глянув на них.

IV

“Чому повітря так багато
В моїй малесенькій кімнаті,
Немов у синім дзвоні неба?”
— Тому, що я прийшла до тебе.

“Чому так ясно і привітно,
І сонячно, і кленоквітно,
Немов у лузі над водою?”
— Бо я наповнила собою.

“Чому в усій моїй будові
Звучать мелодії чудові,
Немов оркестра дивна грає?”
— Це так душа моя співає.

“Чому у серці так буяє
Життя і сила молодая,
Немов у джерелі гірському?”
— Бо я тепер живу у ньому.

V

Наближається день.
Прокидаються кленові хаші.
Людям добре іде,
А мені ж, а мені ж бо найкраще.
Я кохану веду —
Випить келих терпкого повітря,
Оброситись в траві,
Що звучить, як Еолова цитра.
Пелюстки молоді —
Усміхаються з гілок рожево,
Бо у них і у нас
Розквітає любов яблунево,
Бо у них і у нас,
Під пташині нескінчені звуки,
Набухають уста
І сплітаються жадібно руки!

VI

Не шуми так, вітре, не шуми,
Не махай прозорими крильми,
На травиці суджена спить,
Можеш її, вітре, розбудить!

Не співай так, пташко, не співай,
І вогню у серці не здимай,
На травиці суджена спить,
Можеш її, пташко, розбудить!

Не світи так, зірко, не світи,
І віночка з срібла не плети,
На травиці суджена спить,
Можеш її, зірко, розбудить!

На травиці суджена лягла
З повним серцем ніжності й тепла
І такою хочу я в цю мить
На весь вік у пам'яті відбить!

VII

В садку на долині туман устає,
В садку на калині зозуля кує.
Циганко-ворожко, ану ж відгадай,
Чом в серці моему колишеться май?

Маленька ворожка сміється на те:
“У серці твоему кохання цвіте.”

В садку на долині туман устає,
В садку на калині зозуля кує.
Циганко-ворожко, скажи ти мені,
Чом в серці буяють солодкі пісні?

Дивлюся, вслухаюсь, як в чаді стою:
“Ти любиш до смерті кохану свою”.

В садку на долині туман устає,
В садку на калині зозуля кує.
Циганко-ворожко, скажи — не відмов,
Чи довго палатиме наша любов?

Туман зникає. Калина тремтить.
Зозуля замовкла. Зозуля мовчить.

VIII

Зів'яла вишня молода.
(Чи не почула крик тривоги?)
Зелений смуток припада
Грудьми до битої дороги.

Зігнулись тихі яворі.
(Чи не втягнули часом горя?)
Поблідла радість у дворі
І жде нещастя у покорі.

Насупив брови білий дім.
(Чи не напився часом туги?)
В потоці страху вогнянім
Біжу до любої подруги.

IX

На ясну землю впала мла
І вітер сумно завиває.
Ти ж вранці тут іще була,
Тепер тебе нема, немає.

Ще й тінів привиди лягли,
Немов розірвані вітрила.
Чи чорні хмари надійшли
І в пелену тебе схопили?

Чи бистра повінь потягла,
Чи проковтнула блискавиця?
Чи може?... Ні! Ти лиш зайшла,
Щоб ще ясніше розіскриться

І бризнути промінням знов,
Як із-за хмари сонце ясне.
Чому ж холоне в мені кров
І серце журиться нещасне?

Х

Не заходь у хащі, світку мій,
Може оп'янити звіробій,
Може пташка роздряпнеть лице,
Може налякати деревце.

Не шукай в болоті світляків,
Можеш в сонця викликати гнів.
Можеш в зірок лютість запалить,
Можеш в небі ласку загасить.

І тоді настануть чорні дні,
Де горіли райдужні вогні,
Де співав у танці хор квіток,
Де пісні плелися у вінок.

ХІ

— Як немає тебе біля мене,
Я у прірву лечу темноти,
І в тій прірві так чорно, студено,
А ти?

“Як немає тебе, мій жаданий,
Я не можу спочинку знайти,
Просто нидію, сохну і в'яну,
А ти?

— Як не бачу тебе я хвилину
І не чую твоєї ходи,
Я тремчу, божеволію, гину,
А ти?

“Як не бачу тебе, мій соколе,
Я в труні, а навколо хрести,
І, здається, не встану ніколи,
А ти?

XII

Хай свідком буде нам Господь, —
Тебе я не покину,
Але коханий, не відходь
Від мене й на хвилину.

Тривожать привиди сумні,
Весь час мене тривожать.
Вночі приснилося мені,
Що я препишна Рожа.

Стою, радію: день дзвенить.
Любуюся тобою.
Аж чую — шепіт шелестить
На грядці, що за мною:

“А чий це квіт, що сонце п’є?”
“Для кого він вродився?”
“Та це ж дружина люба є
Бурлаки-чорнобривця”.

“Нещасна, бідна голова”,
Гуде якась примара,
“Ця б Рожа гідною була
Ясмінові до пари!

Ясмін у нас король духів,
З багатих він багатий,
Зазнала б з ним солодких днів,
Була б *persona grata*.”

“Ясмінові? Дурниці! Сміх!
Попала пальцем в стелю,
Віддать Ясмінові — це гріх,
Вона підходить Хмелю!

В руках у Хмеля монополь,
У нього правда й сила,

Тож він правдивий є король,”
Повійка закінчила.

“Дурне, дурне! Рицинус їй
Підходить в чоловіки,
Бо він аптекар світовий, —
Могутній і великий.

Вона у нього засія,”
Гукнула Чемериця,
“Вона у нього — певна я,
Блистітиме, як жриця.”

“Це правда, любі. Хтож хотів?”
Сказали батько й мати,
І в'ялі коси пелюстків
На собі стали рвати:

“Він любу донечку убив
Отрутою кохання,
Замучив, знищив, погубив
У прірві безталання”.

...І я у дикому плачі
Схопилась, заридала,
І довго-довго уночі
Тебе я цілувала.

Тепер навколішках стою
І прошу: “Квіте милий,
Не дай, щоб квіточку твою
Квітки занастали”.

XIII

Заспокойся, кохана, засни,
Хай тривожна душа відпочине,
Не зморозять тієї весни,
Що із неба веселкою лине,

Не розділить нас заздристи дим,
Не торкнеться нас пісня осіння,
Ми з'єднались, мов краплі води,
Ми зрослись, як дубове коріння!

Хай шаліють Квітки в табуні
І клекоче річище зелене, —
Ти навіки належиш мені,
Бож ти створена тільки для мене.

XIV

Як огорне лише тебе птах
І заснеш ти, моя ненаглядна,
Я пливу по глибинних морях
І ходжу по шляхах мірядних.

Я проходжу в думках городи
Від рахманного краю до краю,
Я цілую по тобі сліди
І твоєю душею співаю,

Я вмиваюсь промінням твоїм,
Що торкнулось тебе, лебедице,
Я у космосі йду огням,
Що тобою зірками іскриться.

Я впиваюсь водою, що ти
Пелюстки своїх уст дотулила,
Я шукаю, бо хочу знайти
Все, що слідом своїм позначила!

XV

Кожний прагне, щоб щастя впіймати,
І впірнає в любовную зливу.
Хто впіймає його забагато, —
Почуває себе нещасливо,

Бо, діставши із щастям неспокій,
В забутті не купається в ньому,
А на чатах не зводить він ока,
Щоб не дати красти нікому.

Я ж — як ясен отой на дорозі,
Що вітри в боротьбі зустрічає.
День-у-день кам'янію в тривозі,
Бо у щасті — нещастя я маю.

XVI

Починає вечір догоряти,
Відпливає небо голубе.
Не виходь, кохана, із кімнати,
Не губи у темряві себе;

Не виходь у ніч несамовиту,
Поки ясне сонце не зійшло,
Бо у ній ти можеш загубити
Нашого кохання джерело;

Збитися з дороги, заблукати
І ніхто не виведе тебе...
Не виходь, кохана, із кімнати,
Не губи у темряві себе;

Не виходь, бо трапиться, що може,
Ти не вернешся уже сюди.
Не виходь! Благаю! Боже, Боже,
Ти ідеш?! Будь проклята! Іди!

XVII

Під замком у любовній в'язниці
Я молюсь до верби-жалібниці:
“Вербо, вербонько! Як мені жить?”
Мовчить.

У тенетах недолі страшної
Я молюсь до землиці святої:
“Земле, земленько! Як мені жить?”
Мовчить.

У кайданах предвісника злого,
Я молюся до сонця ясного:
“Сонце, сонечко! Як мені жить?”
Мовчить.

XVIII

Нема вже ради. Пізно, пізно
Шукати згублені ключі
На битій площі уночі,
Де так шумливо і завізно,
Де в площі крику повен рот
І скреготу літають галки,
А із обвуглених широт
Повзуть ліниво тіней валки.
І молодик на небі згас
Від пилу, що піднявсь до неба.
Не варто ж, люба, і не треба
У цей сумний, похмурий час
Шукати згублені ключі
На битій площі уночі.

XIX

Ця ніч, нестерпна до безтями,
У жовтій задумі лежить.
Неначе шпиль стрімкий між нами,
Розлуки чорний хрест стоїть.

Чого ж іще нам сподіватись
В житейській сплісневій норі,
Хіба того, як зробить напис
На цім хресті перо зорі?

Як напис заблищить ясніше
І, освітивши маняки,
Гукне до нас: ідіть скоріше
У протилежні боки!

XX

Чому так сумно дзвони дзвонять
У сонцем вимріяний день?
Чому кричить так гайвороння,
Де все сміялось від пісень?
Чому проміння щире злото,
Що розквітало у танку,
Лежить побите-поколоте
На сірих і сумних широтах
І на погаслому ставку?
Чому нещастя радість змило
І загніздилося само?
Бо з любою ми веземо
Своє кохання до могили.

КЕЛИХ ДРУГИЙ

I

Тож справдився віщунок мій,
Навислий надо мною:
В своїй кімнаті голубій
Живу я з Самотою.

Вона прийшла і поклялась
Навіки будь моєю,
Коли ти зникла звідсіля
З невірністю своєю.

Вона рекла: “Коханий мій,
Ти згасиш хуртовину,
Якщо візьмеш у терем свій
Таку, як я, дівчину.”

Тепер, як темрява густа
Охопить до безтями,
Мене цілує Самота
Гарячими вустами.

Або далеко від людей
В безсонні я конаю,

Вона пригорне до грудей,
І серце засинає.

Із нею я щасливий став
З смеркання до світання.
Ніколи я в житті не мав
Такого ще кохання!

До смерти віддана вона,
Сидить і дні і ночі
І в світі лиш одна, одна!
Ле пестоці дівочі.

II

Як ще сон розквіта на вустах
У моєї палкої коханки,
Я дивлюся на стоптаний шлях,
Я дивлюся у закрути франку,
Щоб побачить коханої тінь,
Чи почути ходу золотую.
Всюди тихо, лиш неба червінь
Кропле землю кропилом святую,
І співа вітерець у кущах
Лебедину нескінчену пісню.
Боже милий! Який же це жах,
Що на світі Твоєму так тісно!

III

В садку гуляють марива зелені
І жовтий сум регоче на землі.
Нас вирвали із пристрастей шалених
Недолюдки погані, люті, злі,

Недолюдки погані і негідні
На світі жити! Що ж тепер робить,
Коли танцюють тіні жалюгідні
На вітарі любови і шумить

Холодний вітер синіми вустами
Та плачуть на дорозі ясені.
І знов доводиться незнаними шляхами
Йти мені.

IV

Не можу я заснути, ні!
У цій безмежній ямі ночі.
То весь звиваюся в огні,
Що підо мною аж клекоче.
То раптом сині язики
З багаття цього виринають
І вістрями, немов клинки,
Зболілу душу протинають.
То знову вітер прошумить,
Неначе коні над полями,
І тіло змучене умить
Зіб'є важкими копитами.
Вогнем горить душа моя
І закипає кров у серці.
Невже впаду убитий я
Мечем кохання в цьому герці?

V

На долині, де в'яне чебрець,
Промовляє мій брат-вітерець:
“Милий друже, хвилини не гай —
Утікай”.

“Утікай, бо кохання тебе
У могилу живого гребе”.
Так говорить мій брат-вітерець
На долині, де в'яне чебрець...

VI

Ти питаєш — чому я сумний
І чому в мене очі запали,

Звисли брови, а погляд ясний
Тіні мук і втоми залляли?

Розкажу тобі, клене, про це,
Як умиється зірка росою,
Як розкине рожеве сільце
Молодик над рвучкою рікою,

І в кущах задзвенить вітерець,
Що від нього і боляче й млосно.
Та у тебе вже рветься терпець,
Як та ниточка біла на кроснах.

Добре, добре, люблю я її,
Як любив тому рік, як учора,
Засмутилися очі мої,
Що зазнав у любові тій горя.

З її уст, як із квітки бджола,
Я весь трунок хотів зачерпнути,
А вона на сторожі була,
Щоб налити у мене отрути,

І сказати вже знане вперед,
Втягши мозок увесь в поцілунок:
“Пий, коханий, це ж липовий мед,
Пий, коханий, від серця цей трунок”.

Та як пам'ять вернули мою
Промінці несподівані знову,
Я кричав на весь голос: Люблю!
І тікав від цієї любови.

І забіг я у землі сумні,
Де світанки на небі невмиті,
Щоб в холодній, тяжкій чужині
Від любови цієї спочити.

VII

Коли ідуть дощі нудні
І в чужині огорне туга,
Сиджу при білому вікні
І виглядаю з світу друга,
Що вимріяв давним-давно
У серця тайниках гарячих.
Нема. У світі холодно
І серце виплаконе плаче,
І квилить щось в душі моїй,
Аж кров холоне, терпнуть жили.
І знов кажу я ще одній,
Що лиш вона бажана й мила.

VIII

Наближається вечір, мов тінь,
Червоніє ясна голубінь,
Сон тріпоче крильми по землі,
Відлітають у світ журавлі.

І курличуть-курличуть вони:
Чи повернемось ми з чужини,
Чи удома зустрінемо знов
І кохану, і вірну любов?

Притулившись до серця верби,
Я стою без печалі й журби,
Бо мое все далеко у млі,
Про що думають так журавлі.

IX

Приснилися очі кохані,
Приснились гарячі уста
В діброві на тихій поляні,
Де липа співає густа.

Із заздрости мліли дубочки,
У жилах їх стукала кров.
Застигли палкі голубочки,
Уздівши таку любов.

Квітки запашні поп'яніли
І пристрасть шаліла у них.
Захопленням очі горіли
У яблунь та груш молодих.

І шепіт котився з діброви
Степами, де сонце пливло:
“Такої палкої любови
На світі іще не було”.

X

Клекочуть думки без упину,
У серці не гояться рани.
Неначе до сонця стеблина,
Я тягнусь до тебе, кохана,

І млію, як тільки згадаю
Тих ранків солодкі хвилини.
Розтерзаний ними докраю,
Я жить — не живу і не гину!

XI

Укинуть би чорнії муки,
Укинуть на дно небуття,
Узятися б міцно за руки
І знов мандрувати в життя,

Пильніше дивитися в очі
Життю, що навколо шумить.
І серце згодитися хоче,
Та мозок уперто мовчить.

XII

Коли між нами буря пронеслася
І сонце бризнуло із голубих палат,
Ти плакала і плакала, й клялася,
Що нашого життя не всохне сад,

Що скоро листя, вітром перем'яте,
Розвинеться і забуває знов,
І на минулих днів високому розп'ятті
Воскресне замордована любов,

І ми відчуєм те, чого ще не відчули
В глибинах раю, де немає зла.
Але, сказавши це, ти голову зігнула
І шляхом вивченим до пекла побрела.

XIII

Співати б нам пісень дзвінких
І сонце келехами пити
Та по просторах голубих
Із гордим поглядом ходити,

І славити могутні дні
У цій дорозі правим ділом,
Щоб квіти мліли запашні
І небо з радості ясніло.

Та чорні сили потягли
Тебе на дно пустого шалу
І ти не стямилась, коли
Маленьку душу згандлювала.

XIV

У тихі дні та вечори бездонні
З небесної я кликав висоти:

Прийди, прийди, божественна Мадонно,
І ясним сонцем душу освіти.

Подай мені живучого нектару,
Перста мої на ліру поклади,
Нехай багаття викрешеться з дару,
Що ним Господь мене нагородив.

Щоб під мій спів розвинулись дерева,
Набухли квіти зоряним огнем,
Щоб дні мої схрестилися сталевом,
Немов той меч на полі із мечем.

І ти прийшла — п'янка і похитлива,
Яку в журбі я вимріяв давно.
Приспала чарами і ліру перебила
Та й кинула на шлях через вікно.

XV

Вже не буде нам у хаті шити
Любе сонце золотий узір,
І каштан похмурий сумовито
Рознесе по тобі поговір.

Він розкаже і траві, і зелу
Скільки ти носила в серці зла,
Що ти завжди ходиш невесела,
Бо віночок вірності зняла.

А тепер сумними вечорами,
Як шепочу я оці слова,
Ти стоїш у мене біля брами
І сивіє в тебе голова.

Що ніяк не можеш запалити
Свій давно уже погаслий зір.
Вже не буде нам у хаті шити
Любе сонце золотий узір.

XVI

А мрійні очі резеди
Налилися журбою.
Твої малесенькі сліди
Покриються іржою.

І не відіб'ються вони
На неба теплій сині,
І вже хмаринок табуни
Не понесуть на спині.

І не скупає сонце їх
Веселкою уранці,
І вітерець уже на них
Не спиниться у танці.

Твої малесенькі сліди
Покриються іржою.
Тому так очі резеди
Налилися журбою.

XVII

У садку моему вітровій.
Відцвіте кохання смуток мій,
Відцвіте, як вишня на весні,
Відійдуть барвінкові пісні.

Та на вишні сонце й голубінь
Викрешуть принадливу червінь,
Свічка пісні знову спалахне,
Оживе оточення сумне.

А мого кохання пустоцвіт
Не потішить жадібний цей світ,
А зів'яне, зсохне, облетить,
Щоб на купі стліти і зігнить.

XVIII

Відлетіли за обрій пісні,
Відшуміла любов бистрокрила.
Ти у сонцем напоєні дні
Не любила мене, не любила.

Похилився каштан до землі
Від зідхань і зеленого суму.
Всі палкі сподівання мої
Відлетіли далеко без шуму.

І хмарки відпливли у журбі
До якогось незнаного моря.
Не лишили сліди по тобі
Ані радості в серці, ні горя.

У долині підвівся туман
І спустився під кленовим гаєм.
Після тебе не маю я ран,
Та здоров'я також я не маю.

Відлетіли за обрій пісні,
Відшуміло на обрії жито.
Хто не зміг полюбить на весні,
Той не зможе в зимі полюбити.

XIX

У байраці — гомін повноліть,
У байраці — дикий шал стоїть.
Хай шумують в пристрасті кущі,
Захолонуть наші любові.

Захолонуть, згинуть, пропадуть,
В небуття поволі відійдуть,
І вони по собі, як та тінь,
Не залишать плеканих стремлінь.

А те місце, здимлене й пуге,
Моріжком зеленим порогте,
І ніхто не скаже пару слів,
Що колись вогонь отам горів.

XX

На доріжці тихій золото розлито.
Відступає, серце, лебедине літо.
Журавлі курличуть в голубіні неба,
Тож нічого серцю і душі не треба!

КЕЛИХ ТРЕТІЙ

I

Я палко дівчину кохав,
Що мала очі, як тернини,
Та з кароокою я мав
Тривожні і сумні хвилини.

Такі ж тривожні і сумні
Були у мене з голубими.
Чи не знайти іще мені
Якусь з зеленими очима?

II

Як прийшла, то сідай вже, небого,
І сиди хоч до білого ранку,
То в облудних очах я святого
Не знайду, як в тієї циганки.

Бо сьогодні до мене прийшла ти
Чарівнице смаглявої масти,
Щоб любов з мого серця не взяти,
А при слушній нагоді украсти.

III

Так! Признаюся. Біля тебе
Хвилиною пройшов би вік.
І я благав щоночі Небо,
Щоб розквітав зірниць потік.

Навіщо ж, люба, і для чого
Спалила ночі золоті,
Коли так мало золотого
Трапляється у нас в житті,

Коли в розпечених обіймах
Ми відцвітаєм, як бузок,
І ждем кінця меланхолійно,
Як вітром зірваний листок.

IV

Ще раз, ще раз тебе обняти
І впитися в твої уста,
І в тиші місячній стояти,
Аж поки зірка золота
Не згасне в небесах; бо далі,
Коли розквітне брунька дня,
Коли на сонячних скрижалях
Наш буйний сяде на коня,
То й поцілунок цей загасне
І полетить у небуття,
Як і кохання те нещасне,
Якому не було пуття.

V

Гуляла пісня на просторі,
І ліс пахучу казку лив.
Ти в пелену збирала зорі,
Я шаблю місяця гострив.

Отак би вік увесь прожити.
А ти наважилась скоріш
Із неба сонце ухопити,
Щоб ще було тобі яснш.

Та тільки глянула угору, —
Погасло сонце. Ясна річ:
У пелені поблякли зорі
І поміж нами стала ніч.

VI

Чи у вечірній тихий час,
Чи в час світанку малиновий,
Між нами, твердиш ти не раз,
Горів святий огонь любови.

Про це хотілося мені
Давно уже тобі сказати:
Чи був святий вогонь, чи ні,
А диму то було багато.

VII

Немов свята серед святих,
Облита Божим фіміямом, †
У райських преріях густих
Гуляла Єва із Адамом.

Долина в ріках трав пливла,
Від співу янгольського мліла.
Дружина ніжно, як бджола,
На вухо мужеві бриніла:

“Адаме, любий мій, клянусь
Ребром твоїм, що з нього злита,
Тобі в усьому я корюсь,
Для тебе вік свій буду жити”.

“О цвіте папороті мій”,
Сказав Адам. — “Я вірю, вірю.
За це віддам тобі одній
Усе життя своє в офіру”.

Сказавши це, пішов Адам
У поле до волів і плуга.
Зривала квіти тут і там
Його божественна подруга.

Десь гілка тріснула. І Змій
З'явився в образі людини,
І, глянувши у вічі їй,
До неї мовив лебедино:

“Красуне сонячна! Та ти ж
Від янгола святого краща.
Не варт Адам тебе... залиш
І йди зо мною, люба, в хащі”.

“О, ні! Не підступай сюди,
Адамові я дана Богом.
Його я є. Іди, іди,
Бо крикну мужа на підмогу!”

Розпусник збуджений упав
На похитливі райські шати
І в дикій пристрасті почав
У ноги Єву цілувати:

“Він створений, клянуся я,
Волами землю цю орати,
А ми, лебідонько моя,
В раю з тобою панувати”.

“О, Боже, Боже, Боже мій,
Його люблю, його довіку!”

“Нема ж його”, — шепоче Змій,
“Нема твого тут чоловіка”.

...І оп’яніли дерева
Від їх пекельної любови.
Та враз скрутилася трава:
Адам стоїть, спустивши брови:

“Візьми її”, почувся крик
Страшного болю і розпуки.
Та Змій у темні хащі зник,
А Єва встала й ломить руки.

VIII

Коли уперше ти зійшла,
Я переповнився тобою,
Бо ти, здавалося, була
Із бронзи вилита ясної.

Коли ж побачив душу я
У серцем вимріяній плоті,
То хвалена душа твоя
Сиділа гордо у болоті.

IX

Гуляє двоє в час нічний,
А третього морозить туга.
І в ревнощах суперник злий
Ножем свого вбиває друга.

Чи дівчина під лютий сміх
Свого коханця відбирає,
Цілує очі, потім їх
Сірчаним квасом заливає.

Або розгніваний юнак
Бере зрадливую коханку,

Горить, і в огнищі відтак
Перегризає їй горлянку.

Було так, є, то й буде знов,
Любови крику не спинити!
То що ж тоді таке любов?
Любов — це право володіти.

X

Не знала бідна голова
Ні горя, ні мороки.
Та раз до мене забрела
Русявка синьоока.

І в жовтій спазмі боротьби
Сказала бідолаха:
Що хоч, укоханий, роби,
А я не зйду з шляху.

На красну дівчину з лица
Я глянув без вагання:
“Ййбогу дівчина оця
Родилась для кохання!”

Змагалась ніч із хижим сном
До чорної безтями.
Зелені клени під вікном
Махали рукавами.

Відважна дівчина моя,
Мов квітка, розцвітала,
І чудо-співом солов'я
До ранку чарувала.

А як додому вже ішла,
Спитав я у дівчиці:
Навіщо все ти віддала
З дівочої скарбниці?”

І заспокоїла мою
Цікавість Дульцінея:
“Усе із ревности роблю
До першої твоєї”.

XI

Присяги меч любовний свій
Тримав я скільки сили,
І вірний був тобі одній
До чорної могили.

Коли ж нарешті в світлий час
Тобою став порожній,
То склав присягу я ураз,
Що вірний буду кожній.

XII

У любовному похміллі
Ідучи із сонцем в парі,
В час веселий на дозвіллі
Я тинявся по базарі.

Чорний демон рік гуркоче,
Дикий шум летить з загір'я.
На базарі сліпить очі
Яблук сонячне сузір'я.

Кожне сяйвом душу пестить,
Кожне пахом серце тішить.
З-поміж яблук цих чудесних
Вибрав я найзолотіше.

Та й поніс його додому
З співом пісні на роздолі,
І, здавалось, молодому
Усміхаються тополі.

День і ніч не їв, не спав я,
А, зігнувшись, без угаву
Довго-довго розглядав я
Цеє диво величаве.

Та заглянув я, одначе,
Під шкуринку золотую,
І під нею я побачив
Серединку прегнилу.

XIII

Чому це, зірко чарівна,
Така ти невесела,
Чи щастя випила до дна,
Чи юність перевела?

Чи у душі, колись ясній
Вже порожньо і голо,
Чи вже погас вогонь святий
І серце охолело?

Мовчиш? Мовчи. Твоя вина,
За гріх свій терпиш муки,
І, як монета роздрібна,
Ти ходиш з рук у руки.

XIV

Живе неспокій у добрі,
Добро у безталанні.
Бідняк у хаті і дворі
Багатий у коханні.

Дзвінкого золота потік
Однак душі не тішить.
В добрі багатий чоловік,
В коханні найбідніший.

Чи гне низесенько поклін,
Чи лиже любій ноги,
Подякою від неї він
Волячі носить роги.

XV

Чудовії сни попливли з верховіть.
Щасливе подружжя сп'яніло і спить.
І сниться дружині: з коханцем вона
Напилась кохання, неначе вина.

Та шерех. О, Боже! Нещастя гряде.
“Тікай, лебедоньку, бо муж мій іде!”
Зрадливому мужу стає холодно:
З кімнати своєї тікає в вікно.

XVI

Дві жінки у чорній знемозі
Ридають на битій дорозі.
“Що сталося, серце з тобою?”
Питаюся я у одної.

“Почав чоловік мене бити”,
Сказала вона сумовито.
“І серце мое відчуває,
Що любий мене не кохає”.

Хитаючи їй головою,
Питаюся я у другої:
“А ти, моя радосте мила,
Чому оченята залила?”

“Тому я ридаю, соколе,
Що любий не виб'є ніколи,
А пестить лише і голубить,
То, значить, давно вже не любить”.

XVII

Зарубай собі на носі,
Добрий чоловіче,
В світі ясному і досі
Все у протиріччі.

Западає тиша в горах,
Значить, буде буря,
Хто про рай земний говорить,
Той вжива тортури.

Ворог часто з сили рветься,
Що він друг єдиний,
І у вірності клянеться
Невірна дружина.

Переймайся цим не дуже
І не вір їй двічі,
Бо у світі, любий друже,
Все у протиріччі.

XVIII

У шуканні без кінця,
Я зайшов до мудреця:
“Що, кажу, робить мені,
Чи женитися, чи ні?”

Довго-довго жрець сидів
У тенетах моїх слів.
І сказав, подавши знак:
“Пожалієш так і так”.

XIX

На синім виднокрузі
Горів огонь в імлі.

У залі двоє друзів
Сиділи при столі.

Бриніли звуки танго,
Шовковий шал стояв.
“Моя дружина — янгол”,
Друг другові сказав.

А другий сумно глянув
У плесо Дністрове:
“Моя, сказав, кохана,
На жаль, іще живе”.

XX

У яблуневому блуканні
Бліде дівчатко полюбив
І на квітковому майдані
Червоних рож йому купив.
Та, ідучи, ці квіти дивні
Віддав чорнявці молодій,
А та мерщій дала хлопчині,
Що в сні привиджується їй.
А той віддав їх любці милій,
Згоряючи в палкім вогні,
А та, голубка сизокрила,
Мої квітки — дала мені.
Усе життя у цьому роді:
Perpetuum mobile... та й годі!

Німеччина,
1944-1945

1946

ПІСНЯ

В. Русальському

Дуб здригається у сні
Від морозу зтяжного.
Мала мати трьох синів
Та й не має ні одного.

Старший згинув у лісах
В несходимому Сибірі.
На могилі ворон-птах,
На могилі дикі звірі.

А середнього взяли
На чужині вранці-рано
Та й на плаху повели
Добровільно у кайданах.

Менший з гнівом на очах
У країні тридев'ятій
Перековує меча,
Щоб додому з ним вертати.

А тим часом дикуни
Роздирають матір в хаті,
А свободи віщуни
П'ють із катом у палаті.

Н. Ульм,
6.I.1946.

* * *

Лишивши гнізда соколині,
Де тужать берести крилаті,
Тиняємося на чужині,
Бо звір сидить у нашій хаті.

І всі гукаємо до світу,
Аж груди тріскають нап'яті:
“В руїнах чорних нас лишіте,
Бо звір сидить у нашій хаті!”

Та світ мовчить. У шалі злому
Хапають нас чорти прокляті.
Та ми не вернемось додому,
Бо звір сидить у нашій хаті.

Н. Ульм,
2.II.1946.

* * *

Хай мене лиха недоля кине
У пустелю дику і сумну
І самотній там я без упину
Крику свого чутиму луну.
Хай у шлунок доведеться впахати
Сонцем спечені пісковики
І в огненній справі, як чума та,
Виссати з болота крапельки.
Хай улізу, як у твань тягучу,
У незнану в світі ще біду,
Хай в пустелі несходимій лучче
Від прокази смерть собі знайду;
Потім хай гієна з'їсть проклята
Під зловісні вигуки сови,
А перед тобою, азіяте,
Не схилю ніколи голови!

Н. Ульм,
3.ІІ.1946.

* * *

Нас монгольські орди засудили
В нашій крові цілий вік брести.
В горобину ніч ми спорудили
І з вітчизни понесли хрести
До далекої й високої Голготи
По каміннях гострих і у брід,
Може наші муки і скорботи
Вже побачить християнський світ,
Може він... Та шепіт лиш помалу
Доліта крізь бурю і мороз:
“У житті найтяжчих мук зазнали
Україна і Ісус Христос”.

Н. Ульм,
З.П.1946.

* * *

Не хочу я ні слави, ні вінка,
Ані того багатства навісного,
Не хочу мати влади у руках,
Ні ласки й шани ні від кого;
Ні похвали на честь мою в імлі,
Ні орденів із пишними стрічками,
Лиш день прожити на своїй землі
Із вільними своїми земляками.

Фюссен,
12.ІІ.1946.

* * *

Нехай вже так. Ми кровію умилися,
Погнувши ворога зазубрену косу,
І вигнані із дому опинилися
У задусі простору і часу.

Нехай вже так. В країні ми блукаємо,
Що люд її був нашим людям кат,
Та світ черствий чумою закликаємо,
І ще збираємось клясти в стократ.

Нехай вже так. Усесвіт на це дивиться,
Як місяць той на гавкання собак,
І просьбою силкується аж кривиться
Розняти в деспота з ножем кулак.

Нехай вже так. Усесвіт радить наново
Нас змучених стоптать престиж,
Щоб кинути новому Чінгіз-Ханові
На закривавлений татарський ніж.

Нехай вже так. Чому ж ми всі не станемо
Стіною грізною чи муром кам'яним,
А на шляхах сипким піском лягаємо,
Що легко так перегортають ним.

Нехай вже так. Із рук Творця Небесного
Розплати вирок нас усіх мене,
Та голос із хреста народу чесного
На вік віків негідних прокляне.

Н. Ульм,
25.9.1946

* * *

А червоний дідько зуби шкірить
І кричить до лиха і біди.
Відійди, людоподібний звіре,
І у жовтій млості пропади!

Я іду дорогами прямими,
Де шумує сонце вогняне.
Підійдіть до мене, побратими,
В кого б'ється серце весняне;

Хто плекає замисли великі
І леліє в серці світлу честь,
Засіває думи вогнеликі,
У яких добра коріння єсть;

Хто у глиб життя прямує просто
І очей у пса не позича,
Хто у величі усього зросту
Піднімав на ворога меча.

Н. Ульм,
30.9.1946

БАЛЯДА ПРО ВОЇВ

Юрієві Стефаникові

Демон роздору між нами живе,
Відчизну у серце пече.
В єдину когорту відчизна зове,
А демон її січе.

Освітиться сонцем моя земля
І вої стають у ряд.
Між них уповзає чорна змія
І перекреслює лад.

Наїстся пилу нерівний шлях,
Насупиться день умить.
І вже блискавицями на полях
Між воями бій кипить.

Поранені вої потому встають,
Як очі прозріють у них,
По-братньому руки собі подають
І ніжать братів своїх.

Освітиться знову сонцем земля
І вої стають у ряд.
Між них уповзає чорна змія
І перекреслює лад.

Блідіє обличчя моєї землі
І штормом пекельним шумить.
Зчіпилися знову вої мої,
Аж в небо вогонь летить.

Чигає зі смертю на брата брат
В проклятім оцім бою,
Пускаючи з рук знахабнілу в стократ
Роздору чорну змію.

Герсфельд,
6.X.1946.

СМЕРТЬ ХАХЛА

Тож дня, що сонцем пламенів
Усе це сталося так:
Серед лісів, серед ярів
Співав пісень байрак.
Байрак!

Хвилини золотом лились
У часу жолоби,
До неба синього тяглись
Могутні дуби.
Дуби!

З горбом на спині сірих днів,
Трухлява і ряба,
В зеленій піняві дубів
Росла собі верба.
Верба!

Лежачи лежма на рядні,
Як на багнюці мол,
У сонячні й похмурі дні
У мушлі жив хахол.
Хахол!

Цей дивом-дився чоловік
У тишу і грозу,
Верби оплакуючи вік,
Пускав з очей сльозу.
Сльозу!

Не їв, не спав він неборак,
Зробився сам-не-сам.
І раз у гніві буркнув так:
“Я згинуть їй не дам.
Не дам!”

Сказавши це, — сокиру взяв
І у клоаці слів
Усі дуби він поскладав,
Як трупи, на землі.
Землі!

І кинулись на весь розгін,
Неначе ті чорти,
На ту вербу з усіх сторін
Запінені вітри.
Вітри!

І поточилася верба,
І чорная від зла,
Упала темряви раба
На голову хахла.
Хахла!

Та тільки ранок заяснів
І зникла ночі тіль,
Піднялись паростки із пнів
У сонячну глибінь.
Глибінь!

Н. Ульм, 1946

1947

* * *

Круки крячуть на букові кволім,
Утирається ніч рукавом,
І, примчавши із дикого поля,
Вихор-кінь причаївсь під вікном.

У задушливій батьківській хаті,
Де вселивсь міжусобиці гад,
Чавить путом партійного брата
Розпартійщений брат.

І під вдушливий плач Єремії
Опускають у яму любов,
А на батьківській паперті спіє
Виноградними гронами кров.

Де ти, де ти, о, Божее Слово,
Де ти Праведна Сило еси,
Бож в шаленстві немає любови,
А в потворстві немає краси?

Аугсбург, 1947.

ЕПІГРАМИ

1.

В МУР-і шторми, в МУР-і бурі,
Морітурі ходять в МУР-і.
На містку між морітурі
Штурман МУР-у бард похмурий.

2.

Це річ на правду геніяльна,
І з'ява з небувалих з'яв —
Зробити з косаря комбайна,
З річної барки — пароплав.

3.

У нього, як уранці-рано:
Довкола сіро, хоч багряно.

4.

Король камбрумів до кінця
Перекамбрумивсь у сліпця.

5.

Недавно він ходив до Брами,
Учора вже пішов до Будди,

Сьогодні вийшов до Ісляму,
А завтра піде до Нікуди.

6.

Професор між військовиками,
Полковник між професорами,
Редактор він серед вождів,
А вождь серед редакторів.
Діяч гучний між видавцями,
А видавець між діячами,
Поет у техніці — тепер
В літературі інженер.

7.

Отой загумінковий муж
Не гадина, говорять — вуж.
Не гадина? Чи ж може бути,
Щоб вуж остільки мав отрути?

Н. Ульм-Аугсбург, 1947.

* * *

Ми відважні, мужні вої
Як ухопим меч у руки,
Б'ємось грізно, без розпуки,
За свій дім поміж собою.

Ми землі міцні Буй-Тури,
Ночі темної світила,
Тому творча, як та буря,
Наша міць і наша сила.

Воля в нас усіх залізна,
Ціль ясна, душа завзята,
Хоч заносить брат на брата
Меч в дорозі до вітчизни.

Мюнхен, 1947.

ПРИТЧА

Прокляття за розбрат і чвари
З батьків на дітей лягли.
У темному лісі, як хмариво,
Орлята під чортом жили.

Безплідні шляхи і дороги
Стелилися їм до ніг.
Поранені йшли перелогами,
Та сонце гоїло їх.

Із хащів орлят-великанів
Зажерливі круки вели
Ярами-ровами поганими,
Щоб разом вони не йшли.

Ці круки себе величали
Жрецьями орлят завсігди
І вивести їх намагалися
Для слави своєї з біди.

“Ми робимо”, крикали круки,
“Для птаства великий вклад!”
Діла ж їх нещастям стукали
У двері до бідних орлят.

Неслава гряде воронам,
А слава лише орлам.
Раз буря промчалася гонами
І сталися зміни там.

На цьому про птахів муки
Кінчається притча моя,
Бо й люди кінчають з круками,
Як мужа народить земля.

Мюнхен, 1947.

КРИТИКИ ПРО ПОЕЗІЮ ОЛЕКСИ ГАЙ-ГОЛОВКА

Про збірку поезій “Сурмач”

Коли перейдемо до представника “другої” еміграції — О. Гай-Головка (“Сурмач” 1942), то відразу ж бачимо, що маємо діло з людиною в літературі іспитованою, у якій годі дошукуватись якихось технічних прогріхів чи виразніших слідів учнівської незграбності. Вірші його навпаки, написані часом аж каліграфічно.

Гай-Головка посідає, очевидно не від вчора, свій поетичний інструментарій і володіє ним часом аж надто зручно й фахово.

Євген Маланюк

“Краківські Вісті”, 23 грудня, 1943 р.

Про лірико-сатиричну поему “Коханіяда”

Як і в попередній своїй збірці поезій “Сурмач” (Краків-Львів, 1942), автор виявляє добре володіння поетичними формулами нашої пісенної лірики і вміння комбінувати їх новим і подекуди несподіваним способом... Але справжньої й оригінальної майстерности автор досягає в сатиричних віршах останньої частини, де навіть логічно ризиковані висновки виправдовуються чіткістю та виразністю викладу, властивою довершеній епіграмі... Автор досконало опанував тяжке мистецтво т. зв. “легкої” поезії”...

В. Державин

“Пу-Гу”, 16.XI.1947

Вірш авторів здебільшого на задрість легкий, репертуар образів, метафор і пуант — багатий і гнучкий. Три “келихи”, з яких складається книжка, читати здебільшого приємно.

Гр. Шевчук (Ю. Шевельов)

“Час”, 8.II.1948

Докторові Юрієві Череваневі, Докторові Єлисаветі Колесніченко, Юрієві і Ліді Головкам, Григорієві й † Марії Тижукам, Читальні "Просвіти", Товариству "Волинь", Якову Майданикові й † Василю Біленькому сердечно дякую за фінансування видання цього першого тому поезій.

А в т о р

—оОо—

Попередні Гай-Головкові твори:

СУРМАЧ. Краків-Львів, 1942.

КОХАНІЯДА. Аугсбург, 1947.

ПОЄДИНОК З ДИЯВОЛОМ. Вінніпег, 1950.

ОДЧАЙДУШНІ. Вінніпег, 1959.

З М І С Т

Ю. Мулик-Луцик. Олекса Гай-Головка VII

1933-1935

На українському цвинтарі 1

1936

Немає спочину, немає 2

Казка про змія 3

1937

Вранішня молитва 5

О, світе праведний 7

Настане час 8

Вечірня молитва 9

1938

Пісня 10

Прохання 12

Розпука 13

Якщо синок спитається у тата 14

1940

Народе мій 15

Нехай я раптом упаду 16

Вже скоро гнів наш вихром загуде 17

Цей місяць веслами гребе 18

Ой, якби то я знав 19

Ходить осінь жовтокоса 20

Сидить орлиця 21

Сумувала річечка 22

Нехай ти вийдеш за другого 23

Привіт вам, зорі малинові 24

Дзвеніла пісня на просторі 25

Знов несу я на дорогу 26

Ой клене, мій клене 27

Питається в мене мати 28

Як веселка водиці напилася 29

Присяга	31
Країна ця, на правду, таємнича	32
Вулиця Франка	33
Не вір, мій друже, розбишаці	34
На могилі Каменяра	35
Нехай ще рік	36
Згасали золоті вогні	37
“Я зрубаю ті смереки”	38
Над байраком ніч спадає	39
Я спитав у милої	40
Ой, як довго ця ніченька тягнеться	41
Я питиму воду з криничного дна	42
Як те небо червоніло	43
В Карпатах, де Черемош грає	44
Коли поклонилась нам сива гора	45
Принишкли трепетні листки	46
Думки летять у дивний сад	47
Знаю, знаю: чи пізно, чи рано	48
Та любов, та отрута	49
Зелена намітка	50
Як з тобою, дівчино люба	51
Приснилось мені	52
Весна, весна!	54
А серце ніяк не змовкає	55
Чи ти чуєш, каштане, чи чуєш	56
Умер мій дід в московському ярмі	57
Думка	58
Симфонія	60
Запряжу свого коня	61
Чому?	63

1942

Знаю я	64
Хто в хаті стогне без упину	65
Тебе, о, наш великий Муже	66
А на небі в моєму краю	67
Безпутній я	68
Чорніє путь-дорога	69
Чи в полі, чи в гаю	70

Не журися, мій друже великий	71
Коли на нас кайдани дзв'якали	72

1943

Чи то із ласки, чи з веління	73
Погуляєм гучно	75
Неослаблено, щиро, відвічно	76
Тарасові Шевченкові	77

1944-1945

Коханіяда	79
-----------------	----

1946

Пісня	115
Лишивши гнізда соколині	116
Хай мене лиха недоля кине	117
Нас монгольські орди засудили	118
Не хочу я ні слави, ні вінка	119
Нехай вже так	120
А червоний дідько зуби шкірить	122
Баляда про воїв	123
Смерть хахла	125

1947

Круки кричуть на букові кволім	127
Епіграми	128
Ми відважні, мужні вої	130
Притча	131

